

Drie lessen over de geschiedenis van het Nederlandsch naar de plaatsnamen (1)

door J. MANSION.

I. — Het Engelsch element.

Ongetwijfeld strekte zich het Nederlandsch in vroeger tijden veel verder naar het Westen uit dan thans. Het omvatte niet alleen Fransch-Vlaanderen, waar nu nog voor een deel Vlaamsch gesproken wordt, maar ook een aanzienlijk gedeelte van het departement Pas-de-Calais. Voor talrijke plaatsen die nu zuiver Fransch zijn, is het bewijs geleverd door G. KURTH in zijn *Frontière linguistique en Belgique et dans le Nord de la France*, dat ze wel degelijk vroeger Vlaamsch waren. En zijn betoog vindt de schitterendste bevestiging in K. DE FLOU'S *Woordenboek der Toponymie van westelijk Vlaanderen...*, waarin die vroegere Dietsche gewesten mee in beschouwing genomen worden en bij gevolg de gevoelige verliezen, welke onze taal in dat gebied ondergaan heeft, duidelijk aan het licht komen.

Niet alleen zijn Fra. benamingen als *Bergueneuse* uit *Ber-*

(1) Uit eene reeks voordrachten gehouden op de Universiteit te Utrecht in April 1932.

genehove, Bléquenecque uit *Blekenaker*, met de oude vormen gemakkelijk als Nederlandsch te herkennen, maar in vele gevallen is de Vlaamsche benaming nog heden als zoodanig kenbaar. *Hardinghen, Hermelinghen, Nordkerque, Oye, Marck, Ruminghem, Ledinghem, Bayenghem*, enz. enz., zijn de officieele Fransche spellingen van gemeenten uit de departementen Nord en Pas-de-Calais. Aan duidelijkheid laten zulke getuigenissen niets te wenschen over.

Even duidelijk is echter het feit dat die taal er eene is uit het verleden. Wie nu Frankrijk bezoekt zal ten Westen van de lijn uitgemaakt door de rivier de Aa, geen spoor van de Nederlandsche taal bij de ingezetenen meer kunnen ontdekken. Noch aan hun accent, noch aan de keuze van hun uitdrukkingen, noch aan om 't even welke andere eigenaardigheid is het eenigszins te merken dat ze vroeger eene andere taal dan Fransch zouden gesproken hebben. Het departement Pas-de-Calais is even Fransch als welk ander ook. De plaatsnamen zelf zijn alleen nog in de spelling Vlaamsch gebleven, want de uitspraak is ook Fransch geworden. Waar men *Bewrequin, Audingan, Bazingan, Tardingan* enz. hoort noemen, kan men niet onmiddellijk raden dat men met equivalenten van *Boveringhem, Oudegem, Bazegem, Tardegem*, enz. te doen heeft.

De vroegere toestanden van de daareven besproken streek leeren wij kennen uit de zeer rijke bron, die het archief van de S. Bertinusabdij te S. Omer of Sint-Omaars uitmaakt. Deze kleine stad, thans een paar kilometer van de taalgrens verwijderd, was vroeger en tot in de XVIIIe eeuw in groote meerderheid Vlaamsch. Daar nu de reeds genoemde abdij, welke in de VIIe eeuw gesticht tot aan de Fransche Omwenteling het voornaamste geestelijk centrum voor den heelen omtrek vormde, zal de kennis van de archiefstukken van S. Bertinus ons op de hoogte van de geschiedenis, ook van de taalge-

schiedenis van dat vroeger Vlaamsche gebied brengen. Ongelukkig zijn de meeste origineelen van de oorkonden van S. Omaars tijdens de Revolutie vernield geworden, zoodat de studie der naamkunde niet op dezelfde stevige basis berust als b. v. te Gent, waar origineelen van de IXe en van de X^e eeuw nog te lezen zijn. We bezitten evenwel oude afschriften die het geleden verlies eenigszins vergoeden. Op grond van het archief van S. Bertinus heeft DASSONVILLE een beeld kunnen schetsen van het Oudnederlandsch in dien westelijken uithoek van ons gebied en hij is er in geslaagd merkwaardige resultaten aan het licht te brengen (1).

Men sprak dus Nederlandsch te S. Omaars ; men sprak dat ook veel verder naar het Westen. Vlaamsche benamingen kunnen we vervolgen tot nabij Boulogne en zelfs voorbij die stad naar het Zuiden toe, waar we nog gemeentenamen als *Halinghen*, *Widehem*, *Wicquinghem*, enz. aantreffen. De meeste verschillen niet van de elders voorkomende plaatsnamen, ze zijn eenvoudig Vlaamsch te noemen. Als eene afzonderlijke groep zijn echter te beschouwen de namen op *-t(h)un*, *-ton*. Deze vormen eene dichte massa van meer dan veertig dorpen en vlekken, alle gelegen in het departement Pas-de-Calais, de meeste in het arrondissement Boulogne, enkele bij S. Omer. Vele daarvan bevinden zich dicht bij de zee. Bij ons, in Vlaanderen, in Zeeland, in Holland, zijn dergelijke nederzettingen meest van laten datum, daar de bewoners onzer lage landen in ouden tijd de kunst nog niet kenden om zich door eene stevige bedijking tegen hooge vloedten te beveiligen. Aan de Fransche kust heeft men van de

(1) DASSONVILLE, « Klankstand der westnederfrankische eigenamen der Chartes de S. Bertin van het jaar 648 tot 1100 », *Philologische Bijdragen* (bijblad van het *Belfort*), 1893, 33-53 ; 1894, 3-9 en 19-24.

golven minder te vreezen, doordat het land zich hoog, gemiddeld een vijftig meter, boven den zeespiegel verheft. De steile rotsen die de kustlijn uitmaken versterken nog het gevoel van veiligheid, zoodat we er ons niet over hoeven te verbazen dat reeds in zeer vroege tijden menschen daar hunne woonsteden gevestigd hebben.

Wat is de oorsprong van namen als *Albinthon*, *Alincthun*, *Baincthun*, enz.? Dat ze Germaansch zijn, kan niet betwijfeld worden, vooral waar men de oudere vormen vergelijkt. Zoo treedt a^o 811 *Bagingatun* reeds op, met dezelfde formatie op *-inga* die we in zeer vele Ondl. plaatsnamen van Vlaanderen en elders tegenkomen. Maar de eigenaardigheid is hier dat deze benamingen met *-tūn* samengesteld zijn. En dat is zeer merkwaardig. Vlaamsche namen op *-tuin*, *-tun*, *-ten* zijn zoo goed als onbekend. Het eenige voorbeeld is *Waasten*, aan de Leie, ten Z. van Ieperen, en waarschijnlijk moet dit beschouwd worden als een laatste uitlooper van de *tūn*-serie in Frankrijk. De oudere vorm is *Warnasthun* a^o 1007, iets waaraan de Fra. uitspraak *Warneton* nog herinnert. De beteekenis levert geen moeilijkheid op: men heeft hier te doen met mndl. *tuun*, heining, en vandaar, omwalling van een stad; eveneens is het Eng. woord *town*, eerst geweest omheining, dan omwalling en ten slotte stad. Maar al is het woord wel bekend, het toponiem is, zooals gezegd, uiterst zeldzaam. Noch in Vlaanderen, noch in Brabant of Limburg, evenmin in Holland of Zeeland zijn namen op *-tuin* gewoon. Daarentegen is *-tun*, *-ton*, « het » Engelsch toponiem bij uitnemendheid — *the commonest of all place-name suffixes*, zegt MAWER (*The Chief Elements used in Engl. Place-Names*, blz. 61). Zoo iets verdient wel onze aandacht: in een Nederlandsch-sprekend gewest een typisch element van de Engelsche toponymie te vinden. Voeg hier nu bij dat de continentale *tūn*-namen groote overeenkomst vertoonen

met samenstellingen op *-ton* van Engeland, dan dringt zich de conclusie op dat er tusschen de twee reeksen van benamingen een zekere samenhang moet bestaan. Wat voor een samenhang? De vraag zullen we trachten op te lossen, door de bewuste plaatsnamen met elkaar te vergelijken.

Fra. *Alincthun*
Alenthun } beide uit *Allinga tūn*, cf. eng. *Allington*
(Ke.), oudste vorm *Ellingetone* Domesd.
Book.

Baincthun uit *Bagingatun* a^o 811, cf. eng. *Bainton* uit
Bagentone (Dom. B.).

Fra. *Colincthun*, s. XIV *Collingetun*, eng. *Collington*
(Su.) *Colynton* a^o 1263 (Mawer).

Connincthun a^o 1298 *Coninghetun*, eng. *Conington*
(Hunt.) a^o 957 *æt Cunigtune* (Mawer).

Caltun (a^o1286), eng. *Chalton* (Ha., uit *Celtone* Dom. B.)

Offrethun uit *Wolfertun*, eng. *Wolverton* (Wa.)

Todincthun, eng. *Toddington* (Beds.)

Totingetun, eng. *Tottington*.

Verlincthun, eng. *Farlington* (Yo., a^o 1086 *Farlintun*,
A. H. Smith)

Wadenthun, eng. *Waddington*

Hardenthun, eng. *Hardington* uit *Hardinton* Dom. B.

Honnincthun, eng. *Honington*.

Zekere naamformaties verdienen iets nader bekeken te worden. *Dirlingthun* is reeds a^o 865 als *Diorwaldingatun* opgeteekend, d. i. tuin of schutting van *Diorwald* en de zijnen. De naam *Diorwald* is uiterst zeldzaam. In Vlaanderen komt hij bij mijn weten niet voor. FÜRSTEMANN² heeft enkele voorbeelden (408-409 *Deorold*, *Derold*) meest op *-old*, alle zonder *w*.

Hiertegen biedt het *Onomasticum* van SEARLE vijf voorbeelden van Engelschen die *Deorweald* heetten,

talrijke samenstellingen met *dēor* in andere namen en natuurlijk ook, bewaring van de *w* in alle vijf voorbeelden van *Deorweald*. — *Godincthun* (arr. Boulogne), a^o 1129-1208 *Godinghetuna* heeft geen direct equivalent in Engeland, maar de pers. n. *Goding* is zeer verbreid in het Ags. (zie de lijsten van Redin). — *Le Boutun* (arr. Boulogne), in de XVe eeuw *Les Bouteuns*, is te vergelijken met eng. *Bolton*, zeer gewone pl. n. De oorsprong van dit laatste is Ags. *bopl*, woning, + *tūn*. Weliswaar komen de *Bolton's* van Engeland vooral in de noordelijke graafschappen voor, wat Scandinavischen invloed laat vermoeden. Nochtans is het woord *bopl* Ags., niet ontleend uit het Noorsch en het is op het vasteland ook wel verbreid, ofschoon zeldzaam zoo niet geheel onbekend in de toponymie: het is ons woord *boedel*, *boel*. Volgens MAWER (*Chief Elements in Engl. Place-Names*, blz. 7), is de term geheel afwezig uit de pl. n. van zuidelijk Engeland. Het is dus niet zeker dat *Boutun* en *Bolton* direct te vergelijken zijn. Maar het blijft toch merkwaardig, dat bij zoovele punten van overeenkomst de natuurlijkste en meest verlokkelijke verklaring van den Fra. pl. n. er juist weer een is die op het Engelsche *Bolton* steunt. Ik wijs verder op *Witerthun* (arr. Boulogne), waarnaast twee *Wittering's* (Su. en Nth.) in Engeland bestaan, het laatste volgens EKWALL (*Engl. Pl. Names in -ing*, 89) een patronymicum. *Warnasthun* of *Waasten* (arr. Ieperen) bevat gelijk ags. *Wærnan hyll* (Searle) een pers. n. *Warna* (1).

Op de boven gestelde vraag kunnen we nu antwoorden. De namen op *-tūn* in Frankrijk en Vlaanderen hebben denzelfden oorsprong als in de namen op *-ton* in Engeland; ze zijn op dezelfde wijze gevormd, meest met een patrony-

(1) In het Ags. is de gen. normaal *Wærnan* (zwak). Dat men in Vlaanderen *Warnas-* heeft van een vermoedelijk nominatief *Warna klopt met Mndl. *Baves*, gen. van *Bave* uit *Bavo*, n- stam.

micum op *-ing* in den gen. plur. vóór het woord *tūn*; ze vertoonen in al de doorzichtige voorbeelden typische elementen van de Eng. onomastiek, hetzij als eigennamen hetzij als soortnamen; ze laten ons eigenaardige bijzonderheden van de Eng. klankleer herkennen, b. v. in *Diorwaldingatun*, waar de *w* als in het Engelsch bewaard blijft, terwijl die klank op het vasteland algemeen verdwijnt, niet alleen in de gelijktijdige ondl. voorbeelden, maar ook in de Romaansche. Welnu, ik vraag het, waar zoovele punten van overeenkomst te vinden zijn, kan men langer aarzelen? Waren de plaatsen die we bespreken in Engeland gelegen, zou iemand er aan twifelen dat ze Engelsch zijn of ten minste vroeger Engelsch geweest? Ik geloof bijgevolg dat we zonder vermetelheid de plaatsnamen op *-thun*, *-tun*, *-ton* in N. Frankrijk en in Vlaanderen voor Engelsch mogen aanzien.

Deze conclusie beschouw ik als bijzonder gewichtig, want het is een van de zeldzame gevallen waar de toponymie ook geschiedkundige gevolgtrekkingen rechtvaardigt. Is onze redeneering juist, is de ontleding der plaatsnamen op *-thun* eenigszins geslaagd, dan kunnen we beweren dat eenmaal aan deze zijde van het Kanaal even goed als aan den overkant de Engelsche taal gesproken is. Deze conclusie is niet nieuw; de bedoelde plaatsnamen waren al lang bekend en op hunne overeenkomst met de Engelsche was gewezen. Maar men aarzelde een naam aan het kind te geven, men sprak van Saksische coloniën aan de Noordzee, men zocht verband met andere Saksische nederzettingen verder naar het Zuiden toe, in Normandië of zelfs bij de monding van de Loire. Ik wil geenszins het bestaan van die andere coloniën loochenen; maar van die anderen weten we juist heel weinig. Wat dat voor Saksers geweest zijn is ons onbekend. Over de bewoners van de streek van Boulogne zijn we nu onder-

richt : die Saksers waren, blijkens de plaatsbenamingen, Engelschen. Aan den overkant heet het kustgebied van het Kanaal *Sussex* en *Wessex*, alsook *Kent*. Welnu de Fransche zijde draagt in zeer ouden tijd den naam *litus Saxonicum*. De inwoners van *Wessex* en *Sussex* zijn van naam Saksers, van taal echter ongetwijfeld Engelschen. Waarom zouden die Saksers van het land van Boulogne dan ook geen Engelschen, van taal althans, geweest zijn?

De term *litus Saxonicum* is van de *Notitia Dignitatum* afkomstig. Als datum voor dezen tekst kunnen we $\pm$ 400 na Chr. aannemen. Maar het genoemde *litus* omvat de twee boorden van het Kanaal en de beteekenis van de Latijnsche uitdrukking zal zijn, niet zooals gewoonlijk opgevat wordt, het strand dat tegen de Saksers verdedigd wordt, maar wel de kust bewoond door Saksers (1). Reeds in zeer vroege tijden hadden dus Germaansche stammen, onder den naam Saksers bekend, deze kust bezet.

Tusschen het jaar 400, vermoedelijken datum van de *Notitia* en het opduiken der oudste namen op *-tūn*, die we niet hooger dan de IXe eeuw kunnen opsporen, is er plaats voor veranderingen van taalkundigen en ethnographischen aard. Allerlei vermoedens zijn gewettigd over de « Saksers » van het *litus Saxonicum*, over hun betrekkingen met de Saksers van Engeland, met de Saksers van N. Duitschland. De hypothesen die we hieraangaande kunnen wagen zijn gissingen, meer niet. Eene vraag van belang is deze. Hoe hebben de Angelsaksers Engeland veroverd? Waar zijn ze ingescheept? A priori zou het niet onwaarschijnlijk zijn dat ze juist van de Fransche kust nabij Boulogne uitgevaren zouden zijn. De afstand is kort en bij helder weer is de overkant zeer duidelijk te

(1) Zie « Le Problème saxon » in *Bulletin bibliographique et pédagogique du Musée belge*, XXX (1926), blz. 5 vlg.

zien. Dit is denkelijk de reden geweest waarom Hoops die meening verdedigd heeft, dat van de « Vlaamsch-Gallische » kust uit de hoofdstroom der Saksers naar Groot-Britannië zou verhuisd zijn (*Reallexikon der germ. Altertumskunde*, I, 88). De *tūn*-namen zouden dan een laatste spoor zijn van die nederzetting van Saksers aan de Gallische kust, vóór hun overvaart naar Engeland. Tegenover deze theorie moet ik mij bijzonder sceptisch betuigen. Waar men den werkelijk colossalen ommekeer in aanmerking neemt dien Engeland en niet het minst de later als Saksisch bekende gewesten door den inval van de Angelsaksers ondergingen ; als men dan aan den anderen kant let op de onbeduidende rol die de « Saksische » bevolking van de streek om Boulogne gespeeld heeft ; dan kan men moeilijk gelooven dat deze groep zelfs maar den eersten stoot zou kunnen gegeven hebben tot de geweldige onderneming die de verovering van Groot-Britannië beteekende. De *tūn*-bevolking in N. Frankrijk zal nooit zeer talrijk geweest zijn. Ze is spoedig opgeslorpt geworden door de Frankische, d. w. z. Vlaamsche omgeving. Het archief van S. Omaars spreekt in dezen zin zeer duidelijk. Buiten de getuigenis der zeer vast aaneengesloten groep der 42 *tūn*-namen laat niets vermoeden dat de taal in het onderzochte gebied, tusschen de jaren 800 en 1700, iets anders dan Nederlandsch zou geweest zijn tot aan het opkomen van het Fransch, hetwelk langzamerhand van het Westen uit vooruitdringt en ten slotte tot voorbij S. Omaars geraakt. Dit sluit niet uit dat men nog langen tijd, in afgelegen gehuchten b. v., het Engelsch voorts zou zijn blijven bezigen : maar de hoofdtal van de streek was Nederlandsch, later Fransch.

Vele van de namen op *-thun* zijn die van zeer geringe plaatsen, eerder gehuchten dan gemeenten, soms minder dan dat nog, ze geven eene alleenstaande hoeve of eene groep

van een paar huizen te kennen. Dat is b. v. het geval met *Audincthun*, *Tardingthon* en elders. Ook komt het voor dat hetzelfde element op *-ing* verbonden wordt en met *-tūn* en met de ook elders wel bekende toponiemen *hem* of *zele*. Deze beide, of ten minste het laatste, worden veelal gehouden voor teekens van Frankische nederzettingen. We stellen dus te *Audinghem* (thans Audighen gespeld), het bestaan van een gehucht *Audincthun* vast; in de gemeente *Tardinghem* (nu *Tardinghen*) komt een *Tardingthon* voor; naast *Warincthun* bestaat ook *Waringueselle*, naast *Florincthun* ook *Floringhem* en *Floringesele* (nu *Floringueselle*). Als we deze eigenaardigheid mogen interpreteeren, dan zal misschien de volgende gissing eenige kans hebben. Eene zekere plaats was bekend naar de eerste bewoners. Voor de Engelsch-sprekende bevolking heette ze de *tuin* (d. w. z. natuurlijk de schutting) der *Tardings*, zonen en bloedverwanten van zekeren *Tarda*, dus *Tardinga-tūn*. Later kwamen de Franken. Ze wisten dat de plaats heette naar *Tarda* en de *Tardings*. Voor hen was het dan het *heem* of *tehuis* der *Tardings*: *Tardingahēm*. Of nog werd hetgeen *tūn* voor de eenen was, door de anderen *zele* genaamd. Zoo *Waringa-tūn* naast *Waringa-sele*. Eindelijk kan men als in het geval van de *Florings* een driedubbele reeks van toponiemen herkennen: *Floringatun* en *Floringahem* en *Floringasele* (1). Wat ook de verklaring moge zijn, feiten van denzelfden aard komen in Engeland voor (zie MAWEL en STENTON, *Introduction to the Survey of English Place-Names*, I, p. 44 vlg.). Dit is dus eene zijdelingsche ~~kw~~vestiging van onze stelling.

De interpretatie van de *tūn*-namen brengt een zekeren graad van hypothese mee; enkele trekken van het tafereel zijn niet met een volkomen zekere hand te teekenen. Bij de samenvatting zal het toch blijken dat meer dan één

(1) De *Floring*-namen liggen evenwel nog al ver van elkander.

punt als vaststaande kan beschouwd worden. Namelijk wijs ik er op het volgende :

1° De twee kanten van het Kanaal heetten vroeger *litus Saxonicum*.

2° Die naam beteekent niet uitsluitend eene kust tegen Saksers verdedigd, maar ook eene door Saksers bewoonde kust.

3° De groep menschen, aan wie we de 42 benamingen op *tūn* schuldig zijn, was ongetwijfeld Germaansch en moest taalkundig allernauwst verwant zijn met de Engelsche bevolking, daar nergens eene zoo treffende overeenkomst in de toponymie gevonden wordt als juist tusschen de Engelsche plaatsnamen en die van het *tūn*-gebied in N. Frankrijk en in Vlaanderen.

4° Daar nu het Nederlandsch en bepaaldelijk het Westvlaamsch ook Inguaeoonsche eigenaardigheden oplevert, lijdt het geen twijfel dat de Engelsch- of, als men dien term liever gebruikt, Inguaeoonsch-sprekende bevolking van het *tūn*-gebied voor een deel der Inguaeonismen van het Nederlandsch en vooral van het westelijk Nederlandsch verantwoordelijk is.

Ik voor mij twijfel er geen oogenblik aan, dat we in de *tūn*-streek met Engelschen te doen hebben. En het is geene kleinigheid, dat de toponymie ons het bestaan van Engelschen langs of dicht bij de Vlaamsche kust ontdekt en ons laat vermoeden dat die Engelschen in het vormen van ons Nederlandsch een rol hebben gespeeld.

II. — Het Frankisch element.

In *-tūn* als tweede lid van samenstellingen bezitten wij een specifisch Engelsch toponiem dat ons de grootste diensten bewijst, waar het er op aankomt de aanwezigheid van Engelschen aan het licht te brengen. Hoe staat het nu

met de Franken? Zijn we eveneens in het bezit van een *schibboleth*, van een onfeilbaar herkenningsteeken waarmee Frankisch en niet-Frankisch altijd van elkaar te onderscheiden zouden zijn? Neen, de als typisch Frankisch aangeschreven toponiemen geven veel minder duidelijke getuigenissen dan *tūn*. Nochtans zijn ze wel het onderzoek waard: enkele als *zele*, *heem*, *laar*, *hōi*, zullen ons aangaande den Frankischen stam en zijne taal wel iets kunnen leeren.

Is een naam op *-zele* als teeken van Frankische colonisatie of van Nederlandsch taalgebruik te beschouwen? Hierop zullen voornamelijk cijfers antwoorden. Van de 72 samenstellingen op *seli* bij FÖRST³-JELL., waarbij 8 op *sala* te voegen zijn — Jellinghaus maakt daarvan, vreemd genöeg, twee afzonderlijke groepen — van die 80 namen is meer dan de helft in Fransch en, Belgisch Vlaanderen, Brabant, en Holland te localiseeren. De lijsten dienen aangevuld met de gegevens van KURTH (I, 282-287) zoodat we voor de Ndl. gewesten alleen boven de 90 *zele*-namen krijgen, tegen misschien een half dozijn of iets meer in Engeland en voor geheel Deutschland een dertig... De meeste zijn zeer oud, zoodat de cijfers wèl waarde hebben en het toponiem als vrij zeker voor Frankisch laten herkennen.

Zele is met *zaal* verwant. Dit laatste beteekent een ruim lokaal en, waar een huis uit één vertrek bestond, eene ruime woning, in zekeren zin een heerenhuis. Feitelijk worden voorbeelden aangetroffen waar *sala* door heerenwoning zal te vertalen zijn en *salicus* door vorstelijk, heeren- als in *heerendienst* enz. Hierop is men verder willen voortgaan en men heeft tusschen *sala* en den naam der *Saliërs* een verband meenen te ontdekken. KURTH beweert dat de *sala* het steenen huis van den Saliër beteekende, ten minste van den heer, terwijl de onderhoorige een leemen hutje zou bewoond hebben (*Front.*, I, 281). Deze

voorstelling lijkt ons ietwat romantisch. Dat de edele Frank er een apart type van huisvesting op na hield is ten minste onbewezen, vooral waar we vaststellen dat het woord *sal*, *sala*, onder verschillende vormen bij alle Germanen in gebruik is en nagenoeg overal met dezelfde beteekenis. Daartegen staat dat samenhang tusschen Saliër en *Salalant*, een district in Overijsel waar de Franken zeker eens gewoond hebben, ten minste even waarschijnlijk is, vooral met 't oog op *Sala*, ouden naam van den IJsel. Het is onze taak niet te onderzoeken waarom een deel van de Franken den naam Saliërs draagt; dit is zeker wel belangwekkend, maar wat ons aangaat is te weten waarom onze voorvaders, meer dan andere Germaansche stammen, het toponiem *seli* gebruikten. Eene afdoende reden is niet aan te geven. Misschien eenvoudig omdat bij de Franken het woord een huiselijken, alle-daagschen klank had en daardoor voor het noemen van gewone plaatsen beter paste.

Seli of *zele* zou zeer natuurlijk als een collectivum kunnen opgevat worden, eene verzameling van *sala*'s. Dit zou uitstekend passen voor den naam eener nederzetting die verschillende woningen telt, een gehucht. Zoo ook heb ik de zaken meenen te moeten voorstellen in *O. G. N.* 158. Het is echter ongelukkig voor de theorie volkomen valsch. Waar het got. *saljan*, vertoeven, verblijven, beteekent, os. *seli* ééne woning (paleis of schuur), ags. *sele*, eene woning hebben we geen recht ondl. *sele* anders te vertalen dan door verblijfplaats, woning (1). Het duidelijkst helpt ons dan het Os. om den zin nader te bepalen. Naast enkele plaatsen waar *seli* blijkbaar eene zeer vage beteekenis heeft, nauwelijks meer dan die van een episch lapwoord,

(1) Ags. *geselle in pl. n. is een collectivum, tegen *sele*, dat één woonplaats beteekenen. Zie MAWER and STENTON, *Place Names of Sussex*, blz. 340 vlg.

is Hel. 2570 de zin duidelijk schuur, opslagplaats voor de vruchten der aarde. De dichter behandelt de gelijkenis van het onkruid onder de tarwe. *Sele* zal dan zijn, gelijk VERCOULLIE vertaalt (*De Taal der Vlamingen*², blz. 26) « zaalgebouw », d. w. z. een ruim vertrek dat een heel gebouw uitmaakt en dat naar gelang van de omstandigheden of als gemeenschappelijke eetzaal of slaaplocaal of nog als schuur dienst kan doen. Ten slotte zal nog eene andere aanwending bestaan hebben, nl. die van het woord voor koestal, wat ons opgegeven wordt door den zeer ouden plaatsnaam in Vlaanderen, *Hrindsele*, runderzele (VIIe eeuw, zie *O. G. N.*, 158). Als we de zaken van alle poëtische romantiek ontdoen, begrijpen we naar ik meen, iets-beter de voorliefde van de Saliërs voor hun woord *sele*. Het is niet zooals bij de Angelsaksers een bijna vergeten dichterlijk woord, het is niet zooals in het Oudsaksisch een poëtisch synoniem voor huis of paleis of om 't even welke woning : als ik het goed voor heb, is het een zeer zakelijke en laag-bij-de-grondsche term uit de landbouwkundige huishouding. Dit is niets anders dan eene gissing. Maar in verband met *Hrind* meen ik toch dat het woord eerder stal beteekent dan heerenhuis of paleis.

Vele samenstellingen met *zele* zullen, op het eerste gezicht, weinig nieuws schijnen te brengen. Bijzonder moet op persoonsnamen b. v. *Buggin*, *Bakka*, *Duda*, *Helvert*... gelet worden : de meeste zijn zeer oude anthroniemen, want de meeste namen op *sele* behooren tot eene zeer oude laag en zelfs wanneer bedoelde persoonsnamen ons eerst uit late oorkonden bekend zijn, helpt de plaatsnaam hun betrekkelijken ouderdom te bepalen. Naast deze zijn talrijk patronymica op *-ing*. De term patronymicum moet in vele gevallen in betrekkelijken zin opgevat worden, daar de strenge beteekenis « zoon van » in letterlijken zin niet overal aan den uitgang op *-ing* toe te kennen is.

Maar waar eene groep menschen *Basing* of *Dading* of *Waring* of *Flōring* heet, dan is er meest geen bezwaar om die benaming terug te brengen op een voorvader of vader *Basa*, *Dada*, *Flōra*, *Wara*, enz. Bekkerzeel (arr. Brussel) is vroeger (a^o 1086) *Beccansela*. Dit laatste is blijkbaar de genitief van een *n*-stam *Becca* + *zeel*. *Becca* is naar ik meen een persoonsnaam. Dat die naam vervormd werd tot *Bekker* is weer geen toeval en kan leerrijk worden. In de oostelijke dialecten, waar de umlaut sterk ontwikkeld is, zal men zeggen *bekker* voor *bakker*. Nu de *nomina agentis* op *-er*, zooals *bakker*, zijn dikwijls de voortzetting van oudere naamwoorden van ander type, nl. van het type der *n*-stammen met dezelfde waarde. Deze substitutie is vooral in het Duitsch waar te nemen. Voorbeelden hiervan zijn: *hornblāso* = Hornbläser, *ezzo* = Esser, *helfo* = Helfer, *widarsacho* = Widersacher enz. Iets dergelijks zal ongetwijfeld bij ons ook bestaan hebben, zoodat *bakke*, *bekke*, als oudere vormen van *bakker*, *bekker* kunnen gelden. Uit teksten moge zulks niet blijken, een geval als *Bekkerzeel* uit *Beccansela* laat het zeer duidelijk vermoeden. De jongere vorm is ontstaan in associatie met den soortnaam *bekker*, *bakker*, doordat men meende in *Beccansele* den vorm zonder *r* van het gewone woord *bekker* te herkennen. *Bekkevoort* (arr. Leuven) houdt denzelfden persoonsnaam in en weer is uit den oudsten vorm van het woord wat te leeren. Die is a^o 1096 *Bacunweis*, dan volgt 1140 *Becken-vort*. De eerste naamvorm is niet echt, het is een rom. vertaling. *Voort* beteekent waadbare plaats, fra. *gué*, in het plaatselijk Waalsch *weis*. Dus te ontleden *Bacun* + *weis*. *Bacun* nu is zeer normaal de gen. van een zwak *Baka*, *Bakun*. Waarom *Bekkevoort*, dat tamelijk ver van de taalgrens ligt, voor het eerst in Romaansch gewaad optreedt, die vraag kan hier onbeantwoord blijven. Van meer belang is de vorm van het eerste lid der samen-

stelling, *Bacun*, blijkbaar de Oudnederlandsche genitief van *Baka*. Reeds een vijftigtal jaren nadien, in 1140, is daaruit *Becken* geworden (*Beckenvort*, *Cart. Afflighem*, n^r 60), met *e* uit *a* als in *Beccansele*. Umlaut in het eene geval, afwezigheid van umlaut in een ander. Waarom? De reden is naar mijne bescheiden meening deze.

Waar een Dietsche plaatsnaam een rom. vorm heeft, is in den regel de rom. vorm zonder umlaut. Dit geldt o. m. van Waalsche plaatsnamen die vroeger Vlaamsch zijn geweest. Zoo is *Bassenge*, in Limburg, thans Waalsch. De Vlaamsche naam, *Bitsingen*, is duidelijk Germaansch en wijst op een *-ing* afleiding van een persoonsnaam *Batsa*. In *Bitsing* is de eerste *i* umlaut van *a*, bewerkt door de *i* van de lettergreep *-ing*. Maar de Waalsche naam *Bassenge* bewaart de oorsponkelijke *a*. *Bevekom* (arr. Leuven) is van *Bavincheem* (zoo a^o 1254): umlaut van *Bavinc* tot *Bevinc*. *Bevekom* is nu Waalsch en heet *Beauwechain*, met een *o*-klank in de eerste lettergreep die duidelijk op *a*, niet op *e* wijst. In het Nederlandsch is de *a* zuiver traditioneel, want reeds in 1298 vinden we *Bevekem*. Nemen we de gegeven verklaring aan, dan is *Bacunweis*, als rom. gedaante van *Bekkevoort* volkomen in orde.

Hiermee is de quæstie van den umlaut in onze toponymie geenszins afgemaakt, want het zal iedereen, die zich op het gebied der plaatsnamenstudie begeven heeft, duidelijk zijn dat er op dit stuk nog zeer vele onopgeloste raadsels blijven bestaan. Het Romaansch betoont zich hier conservatief tegenover het Germaansch. Iets dergelijks heeft SCHWARZ aan het licht gebracht in het oude *Noricum* (tegenwoordig Oostenrijk). Vele echt Germaansche plaatsbenamingen zijn langen tijd in die bij uitstek Opperduitsche streek nog overgeleverd zonder klankverschuiving. Daar het op andere gronden waarschijnlijk is dat in het *Noricum* Romanen waren blijven bestaan, meent SCHWARZ dat

ze de Duitsche namen wel overgenomen hadden, maar zooals ze eerst, vóór de consonantenverschuiving, uitgesproken werden. Zie SCHWARZ, *P. Br. Beitr.*, 50, (1927) 242 vlg., vooral 248 vlg.

Andere samenstellingen leeren ons dat een *zele* gelegen is in een doornige plaats: *Thornesele*; bij een broek of moeras (*Broxeele* in N. Frankrijk en *Brussel* in Brabant); bij een water: *Watrezelle*, *Wetersele*; bij vlierstruiken (*Fliteritsale* O. G. N. 78); waar melden groeien (*Melcele*, arr. S. Nikl.). Dikwijls was de grond onvruchtbaar en dan krijgen we de benaming *Barzele*, welke tamelijk veelvuldig voorkomt. Naar *Bulsele* (Trad. Bland. 51, 14) zullen we *Beersel* van *beer*, mannetjesvarken, afleiden en *zele* zal dan eenvoudig stal beteekenen als in *Hrindsele*.

Eene eigenaardige samenstelling is die met *mort-*: *Mortsel* (arr. Antw.), *Moorsel* (Aalst), *Moortsele* (arr. Gent), *Moorsele* (Kortr.). Hierbij nog te rekenen *Moorslede* (Roes.), dat evenwel ook een andere verklaring toelaat. De oudere vormen wijzen eenstemmig op een element *mort-*, al dan niet gerekend tot *moort-*, waarvan de beteekenis niet onmiddellijk duidelijk is. Men kan zijn toevlucht nemen tot een persoonsnaam *Mort-*, cf. ags. *Morta*. Maar uitgenomen den vorm *Mortesela* a° 1019-1030 Serr. (n° 12), 18, 3, duidt niets in de oudere voorbeelden op een genitief in het eerste lid (*Mortes-sela*, gespeld *Morte-sela*?). Daarbij is de vraag waarom die persoon alleen in verbinding met het woord *sele* en dat tot viermaal toe voorkomt, en anders nooit. Ik acht het dus voor waarschijnlijker dat *mort-* een soortnaam vertegenwoordigt. Aan *moord*, doodslag moet niet gedacht worden, evenmin aan een beteekenis « slachten van dieren » of iets dergelijks. Zulk eene beteekenis in plaatsnamen is zoo zelden aan te treffen dat we die van meet af kunnen uitsluiten. Het Nederlandsch biedt hier geen hulp, maar buiten onze taal vinden we :

oostfrie. *murt*, zwits. du. *murz*, afval (1), gruis, ozwe. *morþ*, afval van planten, bladaarde, humus, die wel kunnen vergeleken worden. De afleiding uit een welbekenden wortel *mer-* wrijven, malen, fijnstampen, is doorzichtig en het woord is bijgevolg te vergelijken met de toponiemen die grint, gruis, beteekenen, eene klasse die in de plaatsnaamkunde goed vertegenwoordigd is. Dat ons woord ook als toponiem kan optreden bewijst de zwe. plaatsnaam *Öpmorþ*. Aangaande den oudsten vorm van het woord in het Nederlandsch kan twijfel heerschen: is de slotmedeklinker oorspronkelijk *d*, *p* of *t*? Naar *Mortesela* zou *t* als echt moeten gelden. Dit gaat echter niet zonder moeilijkheden, aangezien het Noorsch *p* heeft, hoewel de zwits. *z* in dezelfde richting wijst. Misschien moet *mord-* gelezen worden en is de ingelaschte *e* in *Mortesela* niet oorspronkelijk.

De voor dit voorbeeld voorgestelde verklaring moge juist zijn of niet, er bestaat in elk geval eene vraag, wat beteekent *mort-*, *moort-* in verbinding met *zele*? En waar deze vraag bestaat, moeten we ons best doen om die op te lossen.

Een ander bestanddeel dat voor typisch geldt is *heem*. Gelijk *zele* is het in de Nederlandsche streken sterk verbreid. Van de ruim 2.000 samenstellingen op *-haim* bij FÖRSTEMANN opgeteekend, zijn meer dan 600 in de Nederlanden gelegen, vooral in Vlaanderen en Brabant, terwijl daarbuiten het Rijnland en Westfalen een ruim aandeel voor zich opeischen en Holstein, de bakermat van het Saksische volk, er zoo goed als geene kent. *Heem* is dus wel bepaald Frankisch te noemen; maar niet uitsluitend

(1) Zekere Zwitsersche afleidingen doen denken aan invloed van fra. *morceau*, *morceler*, of van verwante woorden. Daartegen echter staan de Ndd. *t* vormen (*murt*, enz.) die eene dergelijke verklaring niet toelaten.

Frankisch, daar Engeland eene groote voorliefde vertoont voor namen op *ham* en vooral voor samenstellingen op *-inga-hām*, die de directe tegenhangers zijn van de bij ons zoo veelvuldig vertegenwoordigde vormingen op *-inga-hēm*. Waar we naar een criterium zoeken om Engelsch en Nederlandsch van elkander te onderscheiden, kan *heem* ons dus niet helpen. In het Pas-de-Calais, waar de *tūn*-benamingen zoo talrijk zijn en zoo duidelijk eene Engelsch-sprekende bevolking verraden, zal de navorscher voorzichtig doen door zich van oordeel te onthouden aangaande de vele namen op *-ingham* (*Tardingham*, *Boveringham*, *Hardingham*, *Balingham*, *Lozingham*...) die in Frankrijk voortkomen. Zij kunnen evengoed een Engelsch *-ingham* als een Frankisch (Vlaamsch) *-ingham* vertegenwoordigen. Anders zit de zaak met de *zele*-namen, die ook van de vroegste tijden af in de nabijheid van Boulogne opduiken; deze zijn m. i. ongetwijfeld Frankisch.

Wat beteekent *heem*? In de overgrootste meerderheid der voorbeelden volgt *heem* op een patronymicum op *-ing* in den gen. plur. Van *Bavo*, een bekenden persoonsnaam, wordt, door middel van een suffix *-ing*, gevormd *Baving*, zoon van *Bavo*. De genitief meervoud daarvan was *Bavinga*, dus beteekent *Bavinga-hēm* het heem der Bavings (O. G. N. 282). De bepaalde beteekenis van het suffix *-ing* in elk afzonderlijk voorbeeld is natuurlijk niet aan te geven. Zeker is het dat *-ing* o. a. diende als patronymisch suffix, met de waarde van «zoon van». Zelfs waar die beteekenis niet overal op den voorgrond treedt, zal men het toch eens zijn dat in 't algemeen gesproken, de afleidingen op *-ing* een algemeene, collectieve beteekenis gehad hebben. De *Bavings* zijn misschien niet alle zonen van *Bavo* of afstammelingen van *Bavo*, er kunnen ook neven bij gerekend zijn, of zelfs verre bloedverwanten. Maar dat is de hoofdzaak niet. Het voornaamste is dat de Bavings

eene groep uitmaken, eene gemeenschap. En dus duiden de namen op *-ingahēm* op eene gemeenschappelijke nederzetting van meer menschen. In Catalonië heeft Paul Aebischer het stichten van dergelijke coloniën in oorkonden kunnen vervolgen (1). Zekere onbewoonde districten worden in de IXe eeuw bezet door personen, die één voor één in de stukken genoemd worden: *in villare que vocant Centullo*, vestigen zich 18 personen, de eerst genoemde heet *Centullo*; even zoo in *Sduvane*, waar 8 personen wonen, onder welke *Sduva* de eerste is; verder wordt vermeld *villare Rodebaldencos*, 21 inwoners, met *Rodebaldo* vooraan. Het is merkwaardig in het verre Spanje ons suffix *-ing*, zoo niet met de patronymische, dan toch met de collectieve waarde terug te vinden en in hetzelfde toponymisch gebruik als bij ons, in Germaansche streken. Maar dit terloops. Vooral is uit het gezegde op te maken dat *heem* slaat op de huizing niet van een enkeling, maar van eene gemeente. Bij gevolg moet *heem* niet huis beteekenen, maar wel vereeniging van huizen, hof, boerderij of iets dergelijks. In Oudengelsche teksten dient *hām* als equivalent van *praedium* en zelfs van *civitas*, wat duidt op eene tamelijk uitgestrekte exploitatie, een aanzienlijk grondbezit (2). In de vroege middeleeuwen veronderstelde een dergelijk domein een talrijk personeel en het zal ons dan niet verwonderen dat zoovele heems tot geheele dorpen of steden uitgegroeid zijn. Zulks klopt ook zeer goed met den zin van got. *haims*, dorp (*χώμη*, in tegenstelling met *baurgs*, stad). Het woord *heem* is uit onze taal zoo goed als verdwenen. Reeds in het Mndl. is het gebruik er van zeer beperkt en in de huidige taal zal men liefst het eng. *home* of het du. *Heim*, *Heimat* gebruiken. Niets

(1) Cf. *Revue belge de philologie et d'histoire*, X (1931), blz. 1117-1118.

(2) *Chief Elements Used in English Place-Names*, blz. 31.

blijkt in de vroegere taal van de gevoelswaarde die *home* en *heim* nu nog bezitten.

Het is algemeen bekend dat vele waternamen in Duitschland, in Nederland, in België, in N. Frankrijk, een element *-p-* inhouden, hetgeen terug kan gebracht worden tot een voorhistorisch *apa*, beek, water. Is *apa* Germaansch of wel Keltisch? Is de vraag aldus gesteld gewettigd of hebben we met een in beide gebieden bestaande toponiem te doen? Het kan hier de plaats niet zijn om deze vraag grondig te onderzoeken maar het volstaat m. i. op te merken dat enkele der *-p-*namen ongetwijfeld Germaansch zijn (1). Hoe de Germanen er toe gekomen zijn dit element, dat ook de Kelten als inheemsch toponiem schijnen gebruikt te hebben, in verbinding met germ. stammen te bezigen, dat is voor 't oogenblik de vraag niet; wel interessant is het daarentegen dat die namen oud zijn, meestendeels ouder dan de Frankische colonisatie, want in Vlaanderen — uitgenomen enkele twijfelachtige gevallen — zijn ze onbekend. Het zeer duidelijk germ. *aha*, *ā*, en vooral het jongere *beek* leveren de groote massa der waternamen op.

Duidelijk Germaansch is de naam *Dworp* (arr. Brussel), in ouderen tijd (a^o 1111) *Thornepe* gespeld, wat nog voortleeft in de fra. vorm *Tourneppe*. Eveneens *Velp* (Op-, Neervelp, arr. Leuven), reeds a^o 741 als *Felepa* vermeld: wegens de *f* is de naam zeker niet Keltisch. Niet ver van de Geul, bijrivier der Maas in ndl. Limburg, ligt *Gulpen*, fra. *Galoppe*, aan de beek *Gulpe*. Deze is a^o 1161 *Golepe*, terwijl de *Geul* reeds in 891 als *Gulia* optreedt, een naamvorm die waarschijnlijk met *geul*, als in *vaargeul*, moet verbonden worden. Wat dit laatste betreft, ik ben overtuigd dat het niet eene ontleening uit het fra. *gueule* is.

(1) Zie *Zeitschrift für Ortsnamenforschung*, I, 10 vlg., II, 71 vlg., III, 61 vlg. etc.; CARNOY, *Lew. Bijdr.*, XV (1923), 129 vlg.

Voor een germ. oorsprong van *geul* spreekt o. a. het eng. *gill* « a deep cleft or ravine ; a narrow stream, a brook » (cf. N. E. D. s. v.). Blijkbaar zijn de namen *Geul* en *Gulpe* één van oorsprong, het eenige verschil is dat het tweede *apa* aan het eerste toevoegt.

Deze en andere minder duidelijke voorbeelden laten zien dat de verbinding van *apa* met een Germaanschen stam in onze streken niet als uitzondering moet beschouwd worden en dat zal ons helpen bij de behandeling van een anderen naam, waar het germ. element het adjectief *hel* schijnt te zijn.

Vele beken zijn genaamd naar de kleur van het water, hetzij de heldere, klare beek, hetzij de donkere, bruine, hetzij de zilveren of de gouden beek (1). Zoo kan men er niet aan twifelen dat *glad* in de talrijke voorbeelden van *Glad-beek*, *Glabbeek*, helder, schijnend beteekent. Met *Hellebeek* een naam, dien wij overigens ook in rom. streken aantreffen, is de zaak eenigszins verschillend. De natuurlijkste verklaring zou zijn dat *hel*, gelijk het Duitsche *hell*, klaar, helder, licht beteekent. Is dat zoo, dan wordt een naam als *Helpe* thans *Ter Hulpen* of *La Hulpe*, bezuiden Brussel (tegenwoordig Waalsche gemeente, vroeger gedeeltelijk of geheel Vlaamsch) volkomen duidelijk. De naam is ontleend aan dien van de beek die de plaats besproeit, welke nu als *Zilverbeek* of *Argentine* bekend staat. De heldere of zilverkleurige beek heeft slechts in schijn van naam veranderd, daar de jongere benaming juist hetzelfde zegt als de oudere.

(1) De beken benoorden Antwerpen die *Schijn* heeten (Groot Schijn, Schoon Schijn, enz.) komen hier zeer waarschijnlijk niet in aanmerking, daar de oudere vormen op *scind*-wijzen (*Scindus*, *scintfort*, *scintbroc*, PRIMS, *Antwerpsch straatnamenboek*, 267 ; *Scinde*, GOETSCHALCKX, *Kerkelijke geschiedenis van Eekeren*, blz. 4). Nochtans is het niet onmogelijk dat latere associatie met *schijnen* de vervorming van *Schinde* tot *Schijn* (XIIIe eeuw *Scine*) zou geholpen hebben.

Tegen de voorgestelde verklaring rijst onmiddellijk een bezwaar dat zeer ernstig is. De beteekenis helder voor het adjectief *hel* is in ouderen tijd door niets gestaafd. Geen voorbeeld in het Ohd., waar *hel* vooral is samenstellingen voorkomt, met den zin weerklinkend, klankrijk. Ons woord *helder* is eerst bij KILIAAN geboekt als Hollandsch en de vertalingen: *tenuis*, *subtilis*, *argutus*, doen aan iets heel anders denken dan aan de doorschijnende wateren van een heldere beek. *Hel*, dat KILIAAN als *clarus*, *lucidus*, enz. kent, komt beter in aanmerking, maar weer zijn die beteekenissen en in het Mndl. en voor een deel in het Mhd. jong te noemen. Evenmin kunnen wij uit het Ags. of Meng. eenige opheldering halen. Nochtans vindt men ook in Engeland wateren genaamd *Hell Beck*, *Helwath*, *Helwath Beck*, met verbinding van een element *hel* met het woord *beek*. *Hellebecq* is verder een plaats in Henegouwen, *Hellebeek* is te Grimbergen (arr. Brussel) en *Hellebeekstraat* te Parike (arr. Oudenaarde) bekend.

Voor EKWALL (*Engl. River Names*, blz. 194), is *hell* in het Engelsch een On. *hellir*, grot, of *hella*, vlakke steen of rots. CARNOY (*Envir. de Brux.*, blz. 95), verklaart *hel* als « sonore », *Helpe*, « la rivière aux ondes sonores », waar hij verder mee vergelijkt een aantal *Ruis-* en *Bruisbeken*. Als dat juist is, bestaat er niet de minste betrekking tusschen *Hell Beck* in Engeland en de verschillende *Hellebeke's*, *Hellebecq's* van het vasteland en de overeenkomst in klank is zuiver toevallig. Het zou inderdaad zeer moeilijk zijn, voor *Hellebeek* in Brabant, *Hellebecq* in Henegouwen te steunen op het Scandinavische *hell-*, waar Ekwall mee opereert. Niets bewijst dat het Westgermaansch equivalent van dat woord (cf. got. *hallus*) eerder *e* dan *a* had. Omgekeerd is de beteekenis « klankrijk, weerklinkend » noch in het Ags. noch in On. waarschijnlijk te maken. Nochtans lijkt het niet aannemelijk dat en

in Engeland en in de Nederlanden en in het oudere Fran-
kische gebied, waar het element *hel-* overal met een water-
naam samengesteld voorkomt, dat element in die ver-
schillende streken verschillend zou zijn en dat er geen
verband tusschen al deze vormen zou bestaan. Dat verband
is niet te zoeken in de richting door Carnoy en Ekwall
ingeslagen. Zou dit dan niet eerder te vinden zijn in eene
beteekenis « helder » voor *hel*, beteekenis die we wel niet
lexicologisch kunnen staven, maar die toch niet veel meer
hypothetisch schijnt, dan de pogingen tot verklaring van
beide geleerden? Dat de bedoelde beken alle de namen
ruischende, bruisende, sonore wateren verdienen, geloof
ik eveneens niet zoo gemakkelijk. En dan is er nog de
Fransche *Helpe*. Een water dat eertijds *Helpra* heette,
(zoo a° 921) mondt in de Samber uit, dicht bij de Fransch-
Belgische grens, in het vroeger Fransche Henegouwen.
Weer is die *Helpe* een helder water, ten minste duidt
daarop de benaming *Clair-Voyant*, dien de bovenloop
der rivier of een arm er van draagt. De term *Voyant* heeft
hier niets te maken met *voir*, zien, maar is een vervorming
van een ouderen naam *Voion* (vermoedelijk van *voie*,
weg, hier dus waterweg).

In *Ter Hulpen* beteekent *Helpe*, als we het goed voor
hebben, hetzelfde als *Zilverbeek*, *Argentine*. De andere
Helpe heet, althans in haar bovenloop, *Clair-Voyant*.
Dit zal toch geen toeval zijn. Is de ééne *Helpe* Germaansch,
dan is de andere het ook. Is *Helpe* een naam door de
Franken aan de *Zilverbeek* van het Soniënbosch gegeven,
dan zal de Henegouwsche *Helpe* vermoedelijk ook van de
Franken haar naam gekregen hebben. Nu is dan dat
gedeelte van N. Frankrijk ooit wel Germaansch geweest?
De vraag is gewettigd en volgens het antwoord dat we
er op zullen geven, zullen ook onze toponymische con-
clusiën aan waarschijnlijkheid winnen of verliezen. In-

tusschen moet ik dat punt open laten en vooreerst wil ik een ander toponiem in oogenschouw nemen.

Onder de elementen die voor de ndl. plaatsnamen ken- schetsend zijn behoort ook de lettergreep *laar*. Wat is *laar*, wat beteekent het, hoe zijn de woorden daarmee samengesteld te beoordeelen? Dit zijn vele vragen in eens en het is veel geëischt dat men die alle volledig zou be- handelen. Nochtans zijn aangaande de afleiding van het woord wel aannemelijke gissingen te maken en deze helpen ons de beteekenis te raden.

De gangbare vertaling « open plaats in een bosch » gaat terug tot KILIAAN, bij wien *laer* Ger. Sax. inanis, vacuus (= du. leer); *laer*, locus incultus et vacuus; *laerie*, mulier inculta, inepta, vana; achter elkander voorkomen en blijkbaar den indruk moeten vestigen, dat al deze woorden één van oorsprong zijn. Zooals zoovele andere, verdient deze etymologie van Kiliaan geene bijzondere aandacht; het is eene gissing van onzen ouden lexicograaf, meer niet. Eén punt echter is van belang: *laar* schijnt men meest in verband te brengen met het begrip bosch. Reeds had SCHNETZ in zijne zeer zorgvuldige en volledige studie over *Das Lâr-Problem* (Programm Gymnasium Lohr, 1912-1913), blz. 62, eene aanknooping met ags. *lǣs* (gen. *lǣswe*), weide, gezocht. Dit is m. i. de juiste richting, mits men *lǣs* niet scheidt van zijn Slavisch equivalent *lěsŭ*, dat bosch, hout, beteekent, (zie FICK, III⁴, 364). Wat zal nu de gemeenschappelijke voorstelling zijn, waardoor men de uiteenlopende beteekenissen en gebruiken van de genoemde woorden zal kunnen vereenigen? Het antwoord is ons gegeven door FICK⁴, op de bladzij waar ags. *lǣs* staat en reeds — met een vraagteken — met *lâr* verbonden wordt. *Lǣs* volgt bijna onmiddellijk op het artikel *lesan*, lezen, verzamelen, oprapen, welks wortel in het Baltisch terugkeert in lit. *lesù*, *lèsti*, op-

pikken. Als we *laar*, lezen, lit. *lèsti*, oppikken, slav. *lēsŭ* hout, bosch, tot één wortel terugbrengen, dan zullen we *laar* verklaren als de plaats waar men (hout) leest, d. i. opraapt (du. *die Holzlese*), slav. *lēsŭ* is hetzelfde en ags. *læs* heeft eene nauwelijks afwijkende beteekenis. Met deze verklaring klopt merkwaardig één duidelijk voorbeeld waar *laar* zeker als soortnaam, niet als eigennaam op te vatten is. « Nimant sal enig holt in den bus mogen kloven dan op die laer, butten alle holtgewassen vijf und twintig treden » (*Woordenboek d. Ndl. taal*, VIII, 1, 853).

In deze hypothese is het ook zeer verklaarbaar dat « veel dorpen een laar » bezitten (zie *Woordenb. ib.*): het *Laar* is dan de plaats waar iedereen vrij hout mag sprokkelen. Andere voorbeelden (o. a. bij VERDAM, IV, 43, zie ook SCHNETZ, *passim*), zijn eerder op de grens tusschen eigennaam en soortnaam, of wel nog missen elke bewijskracht doordat de samenhang de beteekenis niet laat raden. Wat er ook van zij, de voorgestelde verklaring lijkt me veel waarschijnlijker dan die uit *leer*, leeg (zie verder Aanhangel).

Van groot belang acht ik eene opmerking van SCHNETZ, nl. dat de *laar*-namen uitsluitend Frankisch zijn. Dit moet in zekeren zin verklaard worden, want buiten zuiver Frankische streken, als Brabant, Vlaanderen, Rijnland, vertoont Westfalen eveneens een rijke oogst van *laar*-benamingen en in andere Saksische streken als Gelderland en Overijsel worden ze ook aangetroffen. Voor SCHNETZ gaan de namen terug tot de vóór-Saksische en wel Frankische bevolking dier gewesten. Daar er een groot verschil van datum bestaat tusschen de bezetting van Overijsel door Saksers (± 300) en die van Westfalen (± 700), is op deze verklaring niet al te veel te steunen. Ongetwijfeld is *laar* veelvuldig door Franken gebruikt en het wordt ook aangetroffen in de oostelijke gedeelten van het Neder-

landsch taalgebied, wat ons het recht geeft te spreken zooniet van een Frankisch, dan wel van een ndl. element in onze toponymie.

Zeer vele samenstellingen met *laar* zijn alles behalve duidelijk. Zoo *Aartselaar*, *Hallaar*, *Rotselaar*, *Wespelaar*. In andere kunnen we de elementen *boen* (O. G. N. 198), *asp* (espeboom, misschien ook *hasp*-, kromming, hoek *riet* (Rillaar), *klis* (Knesselare), *vors*- (stekende brom), enz. herkennen. Stellig is te beweren dat een *laar* lang kan zijn. Van al de samenstellingen met *laar* is geene enkele zoo gewoon als *Lanklaar*. Benevens dit — eene gemeente in Belg. Limburg, een 12 km. van Maastricht — is een twaalf-tal dergelijke namen bekend in Hannover, Westfalen, Rijnland, Nederland en België. *Lenglern*, *Lengeler*, *Langelor*, *Langelaar*, *Lenkler*, *Langelor*, enz. Zooveel ik heb kunnen nagaan, levert Luksemburg geene Deutsche benamingen op *laar* op. Dit kan louter toeval zijn, maar merkwaardiger is het dat het Waalsche gedeelte der Belgische provincie Luksemburg er wel bezit, waaronder twee weer met *lang* als eerste lid in de samenstelling. Bij deze Luksemburgsche toponiemen zullen we een oogenblik stilstaan.

Tot de XIIe eeuw gaat terug de naam *in fisco Anslaro* voor de gemeente *Anlier*, gelegen in de *Forêt d'Anlier*, een van die prachtige bosschen waar de provincie zoo rijk aan is. *Anlier* is een tiental km. van de huidige taalgrens verwijderd, wat het bestaan van een Germaanschen naam misschien rechtvaardigt. Veel verder bevindt zich *Longlier*, meer dan 20 km. van het Deutsche taalgebied. Dit is in de VIIIe eeuw vermeld als *Longolare*. In verband met de talrijke *Langelaar*'s, die reeds genoemd zijn, kan de naam bezwaarlijk iets anders zijn dan een Germaansch, Frankisch *Lang-lār*. Veel verder naar het Noorden te Mont-le-Ban, bestaat eene plaats *Langlire* — hier zal weer

de afstand van de taalgrens een km. of tien bedragen — die wij ook als *Langlaar* zullen op te vatten hebben.

De drie juist besproken namen zijn Germaansch, hoewel in Romaansche of geromaniseerde streken gelegen. Eveneens Germaansch is *Baulers* (Waalsch-Brabant) vroeger (877) *Bolarium*, wat gelijk staat met het vla. *Boelare* (O. G. N. 193, 198). *Bellaire* (Luik), *Bonlez* (Brab.), *Bleid* uit *Belers* a^o 1220 (Luks.) *Limerlé* uit *Lommerclair*, *Mellier* uit *Maslario* (a^o 763), *Rollé* (alles Luks.) zijn, naar de laatste voorbeelden ook als Germaansch te beschouwen, daar voor de meeste zonder moeite Vlaamsche of Germaansche parallelen aan te voeren zijn. B. v. *Rollé* = *Roeselare* uit *Roslare*.

Hoe komt het dat het Walenland zoo'n groot aantal *laar*-namen oplevert? Waarom draagt de *Helpe*, bij Avennes en Maubeuge in het hartje van Henegouwen, denzelfden naam als de *Zilverbeek*, de *Argentine* van het Soniënbosch bij Brussel? Heeft men dan Frankisch, d. w. z. Nederlandsch gesproken en in Zuidelijk Brabant — wat aannemelijk is — en in de provincie Luik en in Luksemburg, ook tamelijk ver van de grens? Voor vele van de plaatsen die in aanmerking komen is eene verschuiving van de taalgrens, als mogelijkheid althans, in aanmerking te nemen en wie het boek van KURTH doorbladert zal daarvan voorbeelden genoeg kunnen vinden. Maar in andere gevallen is deze verklaring onwaarschijnlijk, om niet onmogelijk te zeggen. Wat de *Helpe* (in Frankrijk) betreft, zou die opvatting ons verplichten al de gangbare opvattingen aangaande de uitbreiding der Frankische stammen en dialecten zoo grondig te herzien dat het voorzichtig is, daaraan niet te beginnen. Daar we aan de kust, nabij Boulogne, het Engelsch nog duidelijk meenen te kunnen onderkennen in de toponiemen, zouden hier de Frankische heerschers ten minste even duidelijk het vroeger bestaan

van hun taal moeten doen blijken. De hypothese is veel minder waarschijnlijk dat Henegouwen enz. werkelijk Frankisch van taal zouden geweest zijn. Wat zijn dan de namen die we besproken hebben? Romaansch? Keltisch? Neen, ik blijf overtuigd dat ze Germaansch zijn, maar daarom niet getuigen van eene colonisatie. Er zijn Germanen in de streek geweest, ja, maar als voorbijgaande reizigers: ze zijn hierlangs voorbijgetrokken, gevestigd hebben ze zich niet, of slechts voor zeer korten tijd. Toen de troepen van Clovis naar Soissons oprukten, toen tijdens de oorlogen der Merovingische vorsten onderling Frankische en andere Germaansche legers geheel Gallië doorkruisten, moesten ze wel hier en daar herkenningpunten hebben, er was behoefte aan gidsen en aan kenners van de streek. Nu dezen zullen wel in de meeste gevallen de plaatsen genoemd hebben gelijk de ingezetenen zelf, maar ook soms namen voor zich zelf uitgedacht hebben of wel namen overgenomen van de doortrekkende troepen. Wat de laatsten het « helder water » noemden, *Helpa*, *Helpara*, heette in den omtrek misschien geheel anders. Daar vooral reizigers behoefte aan een naam hadden voor de beek die hun als herkenningsteeken diende, is die benaming ook aan het water blijven kleven. Zoo kunnen wij ons ook het ontstaan der talrijke *laar*-namen buiten het eigenlijk Nederlandsch taalgebied verklaren. Zij zijn niet noodzakelijk gegeven door de vaste inwoners van de streek maar zullen voor een deel afkomstig zijn van de reizende bevolking, i. c. van de voorbijtrekkende troepen. Diezelfde verklaring zullen we nog later aanleiding vinden om in andere omstandigheden toe te passen.

Het is door SCHNETZ opgemerkt dat *laar* in verbinding met *aha*, water, met *beek*; enz., voortkomt. Dit brengt me er toe een ander toponiem te onderzoeken, dat juist met *laar* verbonden voorkomt en eveneens een raadsel

uitmaakt. Bezuiden Brussel bevindt zich *Hoeilaart*, vroeger (a^o 1185) *Holar*, later *Hoelaer* (CARNOY, *Environs*, 107). Zooals Carnoy met recht opmerkt, zou het verkeerd zijn *Holar* door *Hooglaar* te vertalen, hoewel *ho-* dikwijls voor *hoog* staat, daar de plaats niet op een hoogte maar wel in een laagte gelegen is. Aan *hoel*, als bijvorm van *hol* zou ik evenmin denken. Veeleer is in *Hoeilaart* het element *hōi-* voorhanden hetwelk een zeer bekend, schoon vrij duister toponiem is.

Tot *Hoiium*, *Hoiolum* zijn terug te brengen een aantal namen vooral van wateren gelegen in het Maasdal. *Hoei* of *Huy* dankt zijn naam aan het riviertje dat te *Hoei* in de Maas loopt. *La Houille* te Givet, *le Houyoux* bij Samson (Namen), *le Hoyoul* te Namen, plus nog twee of drie soortgelijke namen door Roland, *Toponymie namuroise* opgesomd (blz. 149, vlg., 198 vlg.), benevens een aantal *Huy's*, *Hoyoux*, *Houyoux*, *Houyet's*, namen van kleine plekjes of dorpen, laten aangaande het bestaan van het toponiem niet den minsten twijfel over.

Men kan zich afvragen of het woord Romaansch dan wel Germaansch is. Voor een germ. oorsprong getuigt de *h* van den anlaut, daar deze in beide dialectgebieden gevonden wordt. Bij on-germ. oorsprong van de *h* in het Luiker dialect beantwoordt daaraan een *sj*-klank in de taal van Namen. Tegen een germ. oorsprong zou men kunnen doen gelden de groote zeldzaamheid van het element *hoi-* buiten de streek die we daareven beschouwd hebben. De tegenwerping is slechts ten deele juist, daar Vlaamsche plaatsnamen veelvuldig *Oye* namen vertoonen. Waar deze, in een dialectisch gebied waar de *h* sedert eeuwen niet meer uitgesproken wordt, even goed *oie*, dat is weide aan een water, als *Hōi-*, waternaam, kunnen vertegenwoordigen, is de bewijskracht van de spelling niet zeer groot. Juist *Holar* > *Hoeilaart* getuigt in denzelfden zin

als de Waalsche toponyma en verder is *Ooike* in O. Vla. oorspronkelijk geweest *Hoika*, *Hoica* (O. G. N. 98, naar origineelen van 964, 966), wat weer bewijst dat *Hoi-* niet uitsluitend Waalsch is.

Uit de voorafgaande uiteenzetting meen ik te mogen opmaken dat een toponiem *hōi-* in het Frankisch als beeknaam kon gebruikt worden. Voor stroomen of aanzienlijke rivieren wordt hij niet gebezigd. Zijn dergelijke benamingen vooral bij de Maas blijven bestaan, weer kan ik daarin niets anders zien dan sporen in de streek door voorbijtrekkende reizigers achtergelaten. In het Naamsche zijn er tijdens de Frankische heerschappij aanzienlijke samen-trekkingen van troepen geweest, niet vaste bezettingen. Eene getuigenis van denzelfden aard leveren de namen *Herstal* (*Haristal* a^o 777), die toch zuiver Germaansch is, en beteekent leger-plaats, *Hermalle* s/Argenteau benoorden Luik en *Hermalle* s/Huy, ten Z. Deze laatste zullen toch ook wel *hari-*, leger (a^o 779 *Harimalla*) inhouden (1). Mero-wingische en vooral Karolingische landgoederen bevonden zich in het Luiksche, namelijk te *Herstal*. Er kunnen daar kleine koloniën van Franken midden in de rom. bevolking hun afzonderlijk bestaan voortgezet hebben, kleine ingesloten Germaansche gebieden, eerst later in de Romaansche omgeving opgegaan.

De geschiedenis der Nederlandsche taal speelt zich niet uitsluitend af binnen de grenzen der Nederlandsch gebleven gouwen, zij omvat toch wel ook eenigszins de gewesten waar zij later gevoelige verliezen ondergaan heeft. Dit is o. m. het geval in N. Frankrijk. Er is nochtans

(1) De overeenkomst met *dea Harimella*, eene kelt. godin wier naam op opschriften voorkomt is zuiver toevallig, daar de spelling *Arimella* moet zijn. E. S(chroeder) Z. f. d. A 61 [1924], 59-60, heeft ten onrechte verband gezocht tusschen de vereerders van *Harimella* en den pl. n. *Hermalle*.

een groot verschil tusschen de namen die wij in de laatste plaats beschouwd hebben, namen vooral van vooruitgeschoven posten der Franken, welke later opgegeven werden, en de benamingen uit de streek van Boulogne. Hier, aan de kust, zal er eens eene aanzienlijke Frankische, Nederlandsche colonisatie geweest zijn, volgende op eene « Saksische » bezetting, waarvan de *tūn*-namen de getuigen zijn. Het Nederlandsch karakter blijkt daar uit de namen op *zele*, die typisch Frankisch, maar ook typisch Nederlandsch zijn. In die gewesten, langs de Noordzee en ten hoogste tot aan de rivier de Canche, kan er werkelijk sprake zijn van eene ndl. expansie. In het Z. langs de Maas is dat veel problematischer. Daar zullen we wel aanzienlijke contingenten van Franken gehad hebben, contingenten in eigenlijken zin, nl. samentrekkingen van troepen, maar niet noodzakelijk menschengroepen die we als Nederlanders kunnen bestempelen. In den Frankischen tijd heeten Franken al de onderdanen der Frankische koningen, hetzij Romanen uit Gallië, hetzij Frankische colonisten in de latere Ndl. gewesten, hetzij Rijnlanders, of anderen nog, tenzij ze tot een stam behooren die als de Alemannen, Beiers of Saksers het besef had van anderen oorsprong te zijn. Frankische soldaten zijn dus niet noodzakelijk Franken in ethnografischen zin en vooral niet Nederlanders of Nederlandsch-sprekende Franken. Als we dus in Merovingischen tijd het woord Nederlandsche expansie gebruiken, is die term juist wat betreft de expansie langs de kust der Noordzee, daarin begrepen een breede zoom in het achter- en binnenland. Van eene echte expansie bezuiden de huidige taalgrens in Henegouwen, in het tegenwoordig Waalsch Brabant, in Luik en Namen blijkt veel minder en aangezien de sporen gering zijn, is het voorzigtiger het vooruitdringen der Franken aldaar niet als colonisatie, maar veeleer als penetratie te bestempelen.

III. — Het Friesch element.

In het jaar 358 na Chr. zijn de Salische Franken in Taxandrië gevestigd. Wel werden ze toen door keizer Juliaan den Afvalligen verslagen, maar de overwinnaar stond hun toe in de streek te blijven. Aangaande het feit kan geen twijfel bestaan, de geschiedschrijvers zijn het eens en het is de moeite waard om met eenigen nadruk daarop te wijzen. Niet altijd beschikt de navorscher over een stelligen tekst, vooral als het taalkundige feiten geldt. Om een voorbeeld te noemen, zijn we er veel slechter aan toe wat Vlaanderen betreft. Geen historicus, geene chronijk vermeldt het feit dat Vlaanderen, Romeinsche bezitting tot in de IVe eeuw, op een bepaald tijdstip aan de Barbaren, t. w. de Franken, prijsgegeven werd. Uit een aantal feiten en gegevens is dat natuurlijk wel op te maken. Maar een duidelijke tekst ontbreekt. Voor Taxandrië kunnen we niet twijfelen : de nederzetting is van omstreeks 350, daar in 358, bij de botsing met de legers van Juliaan, de Franken in het land reeds zaten. Daar sedert de tweede helft der vierde eeuw geen nieuwe invallen van Germanen in Taxandrië meer voorkomen, daar het zeer onwaarschijnlijk is dat de Franken er door anderen in den loop der eeuwen zouden vervangen geweest zijn, zal men gereedelijk aannemen dat Taxandrië tot op den huidigen dag Frankisch is gebleven. De taal in Taxandrië gesproken zal bijgevolg Frankisch bij uitnemendheid zijn. Van uit Taxandrië, tusschen de Zeeuwsche eilanden en de Peel, begon dan nadien eene Zuidwaartsche beweging, die tot de bezetting van Vlaanderen en Brabant leidde. Zoo ten minste kunnen wij met DESMAREZ (*Le problème de la colonisation franque*, blz. 13 vlg.) ons de zaken voorstellen. Is een dialect of een reeks dialecten zuiver Frankisch te noemen, dan is het wel het Brabantsch, of het complex

der Brabantsche dialecten tusschen Moerdijk en de Waalsche grens.

Zuiver Frankisch heb ik gezegd, en dat woord moet ik dadelijk intrekken, want geene taal, geen dialect is zuiver, is van vreemde smetten vrij. Langen tijd heeft men voor die smetten geen oog of geen oor gehad, heeft men die onzuiverheden niet willen zien. Vertoonde het Frankisch van Brabant eenig element dat niet volkomen « echt » was, dan gold het voor eene ontleening uit lateren tijd, het was langs Vlaamschen weg ingeslopen, via de schrijftaal, of het was eene Hollandsche infiltratie van allerjongsten datum. Of eenvoudiger nog, zweeg men zulke eigenaardigheden dood, men sprak er zoo weinig over dat men op den duur zichzelf en anderen misschien ook wijs maakte dat ze niet bestonden. Daarom ook beschouw ik de studie van den helaas sindsdien verstorven POTTMEYER over « Inguaeoonsch taalgoed in en rond Antwerpen » (1) als buitengewoon gewichtig, omdat daarin voor het eerst de feiten onder de oogen gezien worden en juist aan de niet Frankische elementen de plaats toegekend wordt die ze verdienen. Al de door POTTMEYER genoemde voorbeelden hebben dezelfde waarde niet, enkele kunnen als onvoldoende of weinig overtuigend terzij geschoven worden. Maar zijne hoofdstelling is m. i. juist: de plaatsnamen in en rondom Antwerpen zijn voor een deel Inguaeoonsch, d. w. z. niet Frankisch.

Ziehier enkele stalen uit POTTMEYER's materiaal. Namen op *dorp*, een buitengewoon zeldzaam bestanddeel van de Zuidndl. toponymie, zijn door zes voorbeelden vertegenwoordigd. Dit bewijst niet direct on-Frankischen oorsprong, maar is toch merkwaardig. Namen op *drecht*: op één na, zijn al de Zndl. plaatsnamen van dat type in de nabijheid

(1) *Bijdragen tot de Geschiedenis*, XX (1929), 148-195.

van Antwerpen te vinden. Samenstellingen met *nes* (= uitstekend stuk land): *Harnesse*, *Hildernisse*, *Vornesse*, *Wargenese*, worden bij de Schelde in de nabijheid van Antwerpen aangetroffen, niet hoogerop. Daarentegen zijn *nes*-namen overal te vinden in Engeland en in het Scandinavische Noorden, alsook langs de kusten van het Nederlandsch gebied, in N. Frankrijk, in Zeeland, in Friesland enz. Eene plaats te N. van Antwerpen heette *Koestelle*. Wat is *stelle*? In Zeeland wordt aldus genaamd « een opgeworpen hoogte of heuvel op schorgronden, waar het vee zich bergt als de vloed opkomt ». (VERDAM, *Mndl. Wbk.*, s. v.). Een typisch Zeeuwsche term aldus, in de « zuiver Frankische » omgeving van Antwerpen. Te Antwerpen ook wordt de bij uitstek Zeeuwsche persoonsnaam *Everdei* gevonden, naam die tot heden voortleeft in den straatnaam *Everdijstraat*. Nu, op verschillende gronden kunnen we het Zeeuwsch, vooral in oudere tijden, als een sterk Inguaeoonsch gekleurd dialect beschouwen.

Een zeer eigenaardig geval is dat van den plaatsnaam *Zinkval*, Z. O. van Antwerpen. Dezelfde naam is in W. Vlaanderen bekend tusschen Knokke en Kadzand, als benaming van de nu bijna volkomen verzanden waterloop die eens Sluis met de zee verbond, en wat van nog grooter beteekenis is voor ons onderzoek, als grens gold van twee rechtsgebieden, nl. het Friesch ten N. en ten O., het Vlaamsch ten W. van voornoemden waterloop. De naam *Sincfal* was reeds in de XIIIe eeuw verouderd voor dit laatste, het heette toen reeds, gelijk nu, het Zwin. Maar nabij Antwerpen is de naam nu nog niet vergeten, hij is althans nog te lezen op wegwijzers. Is de naam Friesch, zooals POTTMEYER gelooft, wat *a priori* zeer waarschijnlijk klinkt, dan is het eens te meer een Inguaeoonsch element dat bij de andere te voegen is. De etymologie van *Sincfal* is echter, ook na de pogingen door POTTMEYER aangewend,

volkomen duister en de vorm op zich zelf is niet een bewijs van Frieschen oorsprong, daar de stammen *zink* en *val* geen bepaald dialectisch karakter dragen. Eindelijk vermeldt POTTMEYER vier namen op *-muide* gelegen in het oude hertogdom Brabant en die blijkbaar het Inguaeoonsche *mūth*, mond, in plaats van het frank. *munth*, mond, inhouden.

Ik heb slechts enkele grepen gedaan uit het materiaal van POTTMEYER en natuurlijk de meest overtuigende voorbeelden uitgekozen. Welke conclusie nu zullen we daaruit trekken? Hoe zullen wij het bestaan van een niet Frankisch element in het Brabantsch rechtvaardigen? Waar er sprake is van een *litus Saxonicum*, als nabij Boulogne, daar is de vraag betrekkelijk eenvoudig: aan den eenen kant eene niet-Frankische bevolking, t. w. eene groep Saksers, aan den anderen Inguaeoonsche eigenaardigheden in de spraak: het was volkomen natuurlijk deze laatste in verband te brengen met de taal der bevolking. De eenige moeilijkheid is dan te weten wat onder Saksers moet verstaan worden.

In de omgeving van Antwerpen en in Brabant in 't algemeen zou eene dergelijk verklaring kunstmatig zijn. Vóór den inval der Franken zullen er wel Germanen in Taxandrië geweest zijn, de naam zelf der *Texuandri* is Germaansch. Maar niets laat vermoeden dat deze voor-Frankische nederzettingen in de taalkundige ontwikkeling van het latere Brabantsche eenige rol gespeeld hebben. Duidelijke sporen in de plaatsnamen, als bij de *tūn*-reeks, ontbreken te eenemale. De *Texuandri*, reeds bij Plinius vermeld, bevonden zich al ten minste sedert 300 jaar onder Romeinsche heerschappij toen de Saliërs kwamen opdagen: zeer waarschijnlijk waren ze gedeeltelijk, zoo niet totaal, geromaniseerd.

Twee verklaringen komen in aanmerking als we de

Inguaeoonsche elementen van het Brabantsch willen rechtvaardigen. De eene kan men de Saksische hypothese, de tweede de Friesche hypothese noemen.

In eene zeer zorgvuldige studie over de *muide*-namen in Nederland (*De studie van eigennamen*, N. Taalg., XVII, 196 vlg.) meent SCHÖNFELD te mogen bevestigen dat « bij de Friezen de vorming van plaatsnamen met muiden niet in trek was » maar dat « dit bij de Saksen wel het geval was ». Daar nu de *muide*-namen ook in Frankische gebieden gevonden worden, meent hij te mogen aannemen dat de Franken, ook de Salische Franken, een conglomeraat van stammen vormden « en het is alleszins waarschijnlijk, dat ook Saksiese elementen daaronder waren » (t. a. p. 200).

Het zwakke punt van deze theorie is het aprioristische van de redeneering. De *muide*-namen zijn weinig vertegenwoordigd in Friesland : dus moeten ze Saksisch zijn... ook in streken waar we nooit van het bestaan van Saksers iets vernomen hebben. Daarom lijkt me de verklaring, met het oog op Brabant en Antwerpen, wel kunstmatig.

Anders vat POTTMEYER de zaken op. Voor hem zijn het de Friezen die het Inguaeoonsch element in onze toponymie gebracht hebben, niet als invallers of kolonisten der Frankische streken, maar als kooplieden. « De Friezen (waren) in 't Merovingisch en in 't begin van 't Karolingisch tijdvak het eerste handelsvolk der middeleeuwen, tot dat de Noormannen aan hun bedrijvigheid paal en perk stelden... » (POTTMEYER, t. a. p. 183). Hij voegt er echter bij dat de Friezen, gedurende het genoemde tijdperk « ons gebied eeuwen lang in bezit gehad hebben ». Dit laatste is natuurlijk onjuist, moet bij Pottmeyer alleen beschouwd worden als een naklank van theorieën vroeger door VANDER KINDERE verdedigd, maar die thans algemeen opgegeven zijn. Echte neerzettingen of koloniën van Friezen langs de Schelde zijn er niet geweest, maar

wel in zekeren zin handelshuizen of soorten van opslagplaatsen voor goederen. Daar nu juist de meeste plaatsnamen waarop POTTMEYER geweest heeft aan de Schelde of aan kleinere waterloopen gelegen zijn, o. a. aan riviermondingen de verschillende *muide*-namen die Dr. SCHÖNFELD Saksisch wil maken, kan er weinig twijfel zijn of de hier bedoelde plaatsnamen afkomstig zijn van eene rondreizende, varende bevolking en niet van de zittende inwoners van de streek. Er is, wat de toponymie betreft, eene zeer gewichtige onderscheiding te maken tusschen deze twee groepen. Daarop heeft vooral M. OLSEN de aandacht gevestigd in zijn boek *Farms and Fanes of Ancient Norway* (Oslo, 1928, blz. 19 vlg.). Plaatsnamen ontstaan, zegt hij, niet alleen dicht bij huis en onder de gezeten inwoners, maar ook en voornamelijk langs de groote verkeerswegen... Daarvoor is vereischt eene zeker geregelde levensgemeenschap (communion) onder de reizigers. Ze moeten dagen of weken lang samen leven, in gezelschappen gevormd uit menschen van verschillende districten, zooals visschers, jaarmarktbezoekers, kooplieden, groepen van strijders. En, zoo gaat hij voort, als we de tram in Oslo gebruiken langs de lange straat *Drammensvei*, zullen we nergens een stopplaats *Drammensvei* tegenkomen, maar wel *Kronprinsens gate*, *Hansteens gate*, *Parkveien* enz. «De afzonderlijke plaatsen van belang voor ons tijdens onzen rit zijn normaal genaamd naar andere straten die onzen weg kruisen of van daar uitgaan ».

Deze opmerking is volkomen juist en is bijzonder interessant in toepassing op onze plaatsnamen. Wie heeft bij elke monding van een onbeduidenden waterloop een naam aan de plaats gegeven, tenzij de reiziger die den hoofdstroom bevaart? Wie let op alle mogelijke eigenaardigheden van de route die hij volgt om zeker te zijn dat ze hem later als herkenningsteekens zullen dienen?

Weer de reiziger, niet de vaste bewoners van het land. En als nu de handel alleen geschiedt te water, op de boot van den Frieschen koopman, in welke taal zullen dan de opvarenden, van welke nationaliteit ook, de plaatsnamen leeren kennen, tenzij in het dialect van den Frieschen schipper?

Weer hebben we hier eene hypothese, maar die lijkt me toch zeer aannemelijk. Worden er weinige namen op *-muiden* in Friesland zelf gevonden, dat hoeft niet met de voorgestelde verklaring in strijd te zijn. In Friesland zijn de namen natuurlijk gegeven door de zittende bevolking, die niet in dezelfde mate op de mondingen van kleine riviertjes let, want herkenningsteekens heeft ze niet noodig; het verbaast ons bijgevolg niet als zulke namen minder voorkomen in Friesland zelf dan in de door Friezen bezochte streken.

Een parallel met de on-Frankische benamingen langs de door Friezen of Inguaeonen uit het Noorden gebruikte waterwegen vormen de sporen van Scandinavische plaatsnamen die men in Rusland aan het licht gebracht heeft. « Wikingerspuren in russischen Ortsnamen » is de titel van een artikel van Dr. MAX VASMER (*Forsch. u. Fortschr.*, 1 Nov. 1931). Naar VASMER beweert, is de Volga een oude handelsweg der Wikings geweest, later ook de Dniepr. De Noormannen hadden langs de groote stroomen handelsplaatsen gevestigd, waaruit, in den loop der tijden, ook Zweedsche boerencoloniën ontstonden aan de Boven-Volga (gouv. Jaroslav), aan den Boven-Dniepr, in de nabijheid van Smolensk. Van belang voor ons is de omstandigheid dat die nederzettingen nog heden voor een deel aan de plaatsnamen te herkennen zijn. Hoewel de Scandinavische talen zich in de Slavische omgeving niet hebben weten te handhaven, toch zijn de van de Wikings afkomstige benamingen niet spoorloos verdwenen. En als

zijdelingsche bevestiging van de hypothese van POTTMEYER kunnen de interessante bijzonderheden door VASMER meegedeeld niet anders dan zeer welkom zijn.

Buiten de namen op *-muide*, waarop we overigens terug zullen moeten komen, daar ze een zeer belangrijk onderdeel van het betoog uitmaken, moet verder rekening gehouden worden met andere voorbeelden van POTTMEYER die in dezelfde richting wijzen, nl. op een varende bevolking. De benamingen op *nes* behooren uitsluitend tot den woordenschat van de kustbewoners der Noordzee. *Koestelle* herinnert ons aan Zeeland, weer eene tot op zekere hoogte Inguaeoonsche streek. *Sincfal* is, in W. Vlaanderen in verband met het Friesch recht, met de Friezen genoemd, niet met de Saksers. Eindelijk is er nog de zeer lastige vraag der *drecht*-namen. Weer brengt POTTMEYER hier wat nieuws. Voor hem hangt het woord samen niet met *drijven* en *drift*, zooals veelal aangenomen werd, maar met *dragen*. Het beteekent volgens hem hetzelfde als het in Canada en Noord-Amerika bekende *portage*, d. w. z. de plaats waar de rivier onbevaarbaar wordt, en bijgevolg booten op het land gesleept of gedragen moeten worden, om nadien een beetje verder weer te water gelaten te worden. *Drecht* voor *dracht* is dan een Inguaeonisme; *dragen* beteekent ook trekken, sleepen, in 't Engelsch, juist de taal waarmee het Friesch de grootste overeenkomst vertoont. In 't oud Friesch meent POTTMEYER ook wel sporen van die beteekenis te vinden. De voorgestelde verklaring bevestigt dus weer, als ze gegrond is, de heele hypothese van een Frieschen invloed langs de waterwegen. De moeilijkheid is echter dat de bijzondere voorwaarden van de scheepvaart in oud-Germaanschen tijd ons te weinig bekend zijn en ook het aanzien van land en water te zeer gewijzigd is, als dat we in staat zouden zijn de « portages » van vroeger met eenige zekerheid te kunnen aanwijzen. Daarom hoeft

evenwel de onderstelling van POTTMEYER niet verworpen te worden (1).

Voor kort is het probleem der *muide*-namen weer ter hand genomen door Dr. KLOEKE (*Zum Ingwäonismenproblem*, Niederdeutsche Studien, Festschrift für C. Borchling, 338 vlg.). Het materiaal, door POTTMEYER reeds met enkele eenheden verrijkt, is hier nog eens te meer uitgebreid door toevoeging van een aantal nieuwe benamingen die den vorigen onderzoekers ontgaan waren, nl. op *müje*, *mwi*, *Muder-*, *mude*, in verschillende vormen en uitspraken. O. m. wijst KLOEKE op het merkwaardige feit dat in Z. Holland, niet ver van de kust en nog meer in het binnenland, dus volop in het *Ingwäeoonsch* gebied, talrijke namen op *mond(e)* voorkomen: *Maesmonde*, *Islemunde*, nu *IJselmonde*, *Strienemonde*, *Laxemonde*, nu *Leksmond*, enz., enz. Deze namen zijn niet als jonge frankiseeringen te beschouwen, want IJselmonde is van af 1076, Maesmond van 1134 af met *n*-vormen bekend. KLOEKE maakt er ons attent op dat de *monde*-namen dikwijls de plaats tegenover een monding aanwijzen, niet de plaats der monding zelf, terwijl zulks bij de *muide*-vormen niet het geval schijnt te zijn. Aan deze opmerking van Ramaer (zie KLOEKE, t. a. p. 357 vlg.) zou ik geene al te groote beteekenis willen hechten. Van veel meer belang lijkt mij het feit dat Z. Holland hier in zekeren zin den *Ingwäeoonschen* gewoonten den rug toekeert om zich bij de Frankische streken aan te sluiten.

Hoe deze vreemde houding van het Z. Hollandsch verklaard? Waarom dat indringen van vreemde elementen in de taal van Dordrecht, Gorinchem, enz.?

Het antwoord is m. i. zeer eenvoudig. Deze elementen zijn in Z. Holland niet vreemd, ze moeten voor Hollandsch gehouden worden.

(1) [Zie nu verschillende artikelen over *drecht* in N. G. N., VIII.]

Waar we in Zuid-Nederland zekere dialecten als zuiver beschouwd hebben, moesten we naderhand vaststellen dat hun Frankisch karakter hun niet belet ook on-Frankische bestanddeelen op te leveren. Omgekeerd, zou in een zuiver Friesch dialect de aanwezigheid van enkele niet-Friesche eigenaardigheden ons niet hoeven te verbazen, daar geen dialect volkomen « zuiver » is. Nu in Z. Holland zien we in de XIIIe eeuw en later het normale, d. w. z. overwegend Frankische Middelnederlandsch als eenige schrijftaal in gebruik. Waarom zouden we dan gelooven dat een paar eeuwen vroeger het Z. Hollandsch « zuiver » Inguaeoonsch moest zijn? Uit de *mond*-namen kunnen we ten hoogste ééne gevolgtrekking afleiden, nl. dat het Hollandsch van de XIe eeuw reeds met Frankische elementen vermengd was. Maar juist met het oog op de latere toestanden zou het tegenovergestelde onze verbazing moeten wekken.

In de eerste dezer lezingen meende ik, binnen beperkte grenzen, aan Engelschsprekenden een zeker aandeel in de vorming van onze taal te mogen toekennen. Hier eisch ik op grond vooral van de onderzoekingen van POTTMAYER, voor Friezen — voorzichtiger uitgedrukt voor lieden met Inguaeoonschen tongval — eene soortgelijke rol op. Dit is verrè van nieuw. Vele historici hebben aan Saksers en Friezen een grooteren of kleineren invloed toegeschreven, naar gelang van hun persoonlijk goedvinden, te meer daar stellige getuigenissen in de teksten ontbraken. Op grond van het onderzoek van plaatsnamen nemen we nu aan dat de Friesche of Inguaeoonsche invloed zich veel verder uitstreckte dan de Friesche heerschappij; dat de Friesche, resp. Inguaeoonsche koopman de drager is geweest van een deel der niet-Frankische kenmerken, welke van het Noorden uit aan het later Nederlandsch zijn eigenaardig karakter zouden verleen. Ook lost de gevolg-

de methode een quaestie van datum op. De invloed der Friezen, zooals we dien uiteengezet hebben, kan hoogstens tot aan het eerste verschijnen der Noormannen in onze binnenwateren geduurd hebben. Na dien tijd is hunne rol ten einde. Bijgevolg zijn de meeste Inguaeonismen die het Nederlandsch in zijn geheel vertoont als zeer oud te beschouwen. Aan den westelijken kant is hun oorsprong, ten minste in de oudste tijden, te zoeken bij de zeer vroeg geassimileerde Engelschen van bij Boulogne; in de meer centrale gewesten van Brabant bij de Friesche (d. w. z. Inguaeoonsch-sprekende) schippers van vóór 850. Met de tweede helft van de IXe eeuw heeft het Nederlandsch dus zijn definitief karakter gekregen in Vlaanderen en Brabant, d. i. in de twee gewesten die van af de XIIe eeuw de voornaamste rol zullen spelen in het scheppen en verspreiden eener eigen, Nederlandsche cultuur en letterkunde.

In hoeverre nu was de taal der noordelijke gewesten Nederlandsch te noemen? Van meet af zijn Friesland en N. Holland als bijna « zuiver » Friesch uit te schakelen. Eveneens zal ten Oosten van den IJsel het Saksisch geheerscht hebben en zullen vóór 850 de inwoners zich zeer verschillend gevoeld hebben van de Franken van Brabant en de Betuwe. Er blijft dan Zeeland, Z. Holland, Utrecht. Waren die toen gedeeltelijk of geheel Friesch? Of wat voor een gemengde taal gebruikte men aldaar?

Eerst en vooral kan, zooals KLOEKE doet opmerken, voor Holland en Zeeland in de nabijheid van de zee, geene sprake zijn van Saksisch. Aan den anderen kant, is er wel een Friesche invloed geweest, het zou dwaas zijn zulks te willen loochenen. Politieke invloed uitgaande van de heerschende bevolking, want Friesche heerschappij is er geweest hoewel niet altijd van langen duur. Insgelijks was er eene Frankische overheersching, maar een duurzame

inwerking op de taalontwikkeling kon ze evenmin uitoefenen. Het *Sincfal* of *Zwin* scheidde in Vlaanderen twee rechtsgebieden, het Friesche en het Vlaamsche; diezelfde grens maakte de scheiding uit tusschen twee bisdommen, Utrecht en Noyon. Hieruit blijkt niet dat de twee volkstammen juist door die lijn van elkaar gescheiden waren, maar wel dat men min of meer duidelijk het besef had dat de Friezen benoorden en beoosten bewusten waterloop meer te zeggen hadden dan meer zuidwaarts en westwaarts. Ook taalkundig zullen de zaken ongeveer zoo gezeten hebben. Het zuiver Friesch begint niet aan het Zwin en begon evenmin vroeger aan die grenslijn. Maar van dat punt af begint het Zeeuwsch en het Zeeuwsch staat dichter bij het Friesch dan het Vlaamsch. Eveneens zal, zooals natuurlijk is, de taal van Z. Holland, dat aan het Friesche N. Holland paalt, een veel duidelijker Inguaeoonsch karakter vertoonen dan het Brabantsch.

Nog een punt van belang is het volgende.

Op de voetsporen van Dr. KLOEKE in zijne *Hollandsche expansie*, vervolgt Dr. SCHÖNFELD, aan de hand van « de oe-relicten » in Holland en Zeeland (1) eene vóór-letterkundige expansie van den Frankischen *u*-klank, die in vele plaatsen de Inguaeoonsche *oe* verdrongen heeft, zonder nochtans al de sporen van den ouderen toestand te kunnen uitwischen, want de nog te herkennen *oe*-relicten vormen een aanzienlijk getal. Als verklaring van het feit wijst SCHÖNFELD op de tegenstelling Welgeborenen en Huislieden, welke onderscheiding ontleend is aan een boek van GOSSES. De aanzienlijken of Welgeborenen zouden de *uu* gebezigd hebben, terwijl de lagere bevolking uit *oe*-sprekers bestond. Deze stelling wordt natuurlijk alleen maar met gepaste omzichtigheid voorgehouden en zonder

(1) *Mededeelingen der Koninkl. Akad. v. Wetensch.*, Afd. Letterk., Deel 73, Serie A, n° 1 (1932).

op de zaak zelf in te gaan, kan men het als *a priori* zeer waarschijnlijk houden dat de hogere standen eene uit het Zuiden ingevoerde nieuwigheid zouden helpen verspreiden. Hierbij kan nog opgemerkt worden dat Zeeland tusschen de eerste jaren der XIe eeuw en 1167-1168 direct, later in concurrentie met de graven van Holland, van het graafschap Vlaanderen afhing (1). De invloed van Vlaanderen was niet alleen te danken aan de macht zijner vorsten, maar ook aan het aanzien dat toen in cultureel opzicht alles genoot wat van Frankrijk afkomstig was. Vlaanderen maakte toen deel uit van Frankrijk, zijne inwoners golden voor meer verrijnd en « hoofscher » dan anderen, getuige niet alleen dat het woord *vlæmen* in het Mhd. (Vlamingen nadoen) een compliment is, maar ook nog dat het tegenovergestelde van fijne zeden door de aan het Ndl. ontleende woorden *dörper*, *dörperheit* uitgedrukt wordt.

Uit al het voorafgaande meen ik te mogen besluiten dat, de vermenging der verschillende ethnografische elementen, die in de tegenwoordige Nederlandsche taal teruggevonden worden, reeds in de oudste tijden bestond. Reeds in de eerste periode der colonisatie van het kustgebied stieten de Franken op de niet-Frankische ingezetenen van het *litus Saxonicum*; tot aan de invallen der Noormannen waren de binnenwateren van de meest zuivere Frankische gewesten door Friesche of in elk geval Inguaeoonsche schippers bezocht, die met hun waren ook wel eenig taalgoed zullen vervoerd hebben. Aan het Frankische Vlaanderen paalde het Inguaeoonsch, van Friesche en misschien andere elementen sterk doordrongen Zeeland, aan Brabant de eveneens Inguaeoonsche gouwen van Holland en Utrecht. Zoodat, juist die provinciën, welke later het

(1) CH. VERLINDEN, « Flandre et Zélande sous Robert I le Frison », *Revue belge de philologie et d'histoire*, X, 1086 vlg. (1931).

brandpunt eener Nederlandsche cultuur en letterkunde zouden worden, d. i. geheel de westelijke en zuidelijke helft van het tegenwoordig Nederlandsch gebied, toen Nederlandsch spraken, ik bedoel eene taal waar wel het Frankisch element zeer sterk vertegenwoordigd was, maar waaruit nergens Inguaeoonsche, niet-Frankische bestanddeelen afwezig waren. Zoodat tusschen de regeering van Clovis en die van Karel den Grooten, het Nederlandsch geboren is. Onder den eersten dier twee vorsten was er een Vlaanderen, dat Frankisch was, een Zeeland, waar misschien Friesch gesproken werd; deze laatste bewering durf ik niet zonder schroom te uiten. Nu, met het jaar 800 ongeveer is het beeld veranderd, in beide gewesten bezigt men zoo niet dezelfde taal; dan toch dialecten die tot elkaar neigen en later het Nederlandsch zullen uitmaken. Die taal is sterker Inguaeoonsch getint in het Noorden, bijna zuiver Frankisch in het Zuiden. De eenheid van het Nederlandsch is nu voor goed gevestigd, niettegenstaande de zeer uiteenlopende afstamming der verschillende Nederlanders, niettegenstaande de zeer aanzienlijke afwijkingen die blijven bestaan tusschen de dialecten van Oost en West, van Noord en Zuid. Aldus meen ik door middel der toponymie de vraag naar het ontstaan eener Nederlandsche taal eenigszins beantwoord te hebben. We zijn er ver van alle moeilijkheden opgelost te hebben: maar ik meen toch dat we, met de hulp der plaatsnamen het probleem wat dichter bij de oplossing gebracht hebben.

AANHANGSEL.

De etymologie van l a a r.

Eene uitvoerige discussie van het « Lâr-problem » is na de studie van SCHNETZ over dat woord grootendeels overbodig. Eenige nieuwe elementen brengt het artikel

van EDW. SCHRÖDER, « Lâr und -lar », *Z. f. d. Altert.*, 65, 131 vlg. (1928). Naast een nomen *lâr* herkent de schrijver eene afleidingssuffix *-lari*, dat eigenlijk is *-ari*, gehecht aan woorden op *-l*. Zoo *Hesslar*; *Hessler* (plaatsnaam), te ontleden *hasil* + *ari*. In andere formaties is dan *-lari* als een geheel, uitgaande van gevallen als *hasil-ari*, als suffix gebruikt.

De opmerking van SCHRÖDER is gegrond, maar ze is eigenlijk niet van toepassing op Nederlandsche namen. Of juist gezegd, waar bij ons *-(l)ari* afleidingssuffix is, kan meest geene verwarring met *laar* ontstaan, daar het taalgevoel zeer duidelijk tusschen de twee onderscheidt. Neem b. v. « plaatsnamen » als *Beukelaar*, *Kerselaar*, *Mispelaar*, *Notelaar* e. a., die men bij SCHNETZ (blz. 44) onder de samenstellingen van *laar* met den naam van eene boomsoort beuk, kerseboom enz. vermeld worden. Blijkbaar zijn al de aangehaalde « plaatsnamen » eigenlijk op te vatten als namen van één bepaalden boom, de plaats heet dus « *de Kerseboom*, *de Noteboom* », enz. en zeker niet « *het Laar der kersen*, *noten* » enz. Eveneens denkt men bij *Beukelaar* aan *beukelaar*, schild, niet aan « *Laar der beuken* ». Het is mogelijk dat zulke eene interpretatie volksetymologie is. Maar die is in elk geval juist dan de « geleerde » etymologie die uitgaat van germ. *-arja- -ari* « genau dem lat. *-arium* entsprechend » (SCHRÖDER, t. a. p. 134-135) en waaraan men een collectieve beteekenis toedicht. Voor Nederland is dat zeker onjuist: *-aar*, *-laar* in boomnamen is niet collectief maar individueel en geeft één boom, niet eene groep van boomen te kennen. De overeenkomst is er niet ééne met het Latijn, maar wel met het Romaansch: *mispelaar* is in alle opzichten het equivalent van fra. *neflier*, en ik zou dus eerder van ontleening — voor het Nederlandsch ten minste — dan van overeenkomst spreken.

Eene groote moeilijkheid vormen de *hl*-spellingen die men in een deel der *laar*-namen vindt. De verklaring door idg. *kl*- op grond van grie. *κλήρος*, lot, aandeel, landverdeeling, (SCHRÖDER, t. a. p. 133) is hoogst onwaarschijnlijk, om niet onmogelijk te zeggen. Het Grieksch heeft *ā* (dor. *κλᾶρος*) tegenover de *ē* (wgerm. *ā*) van het Germaansch. De oorspronkelijke beteekenis is bord, plank, wat de semasiologische ontwikkeling niet gemakkelijker maakt. SCHNETZ meent dat *hl*- eene secundair ontstane spelling is, en hij wijst op associatie met os. *hlēr*, wang. Waar JELLINGHAUS juist *hlār* in verband met *hlēr* wil verklaren (*Westfälische Ortsnamen*³, blz. 126 vlg.), wordt weer door de volksetymologie aan de geleerde eene behulpzame hand gereikt. Het pleit is niet te beslissen. Ik meen evenwel dat de *hl*-vormen ons niet het recht ontnemen *laar* met *lezen* te verbinden.

Hieronder nog enkele afzonderlijke punten.

1. Uit ofra. *lariz*, *laris*, *larris*, *lairis*, *lairi* (zie SCHNETZ, 54), is niets voor of tegen eenige interpretatie van germ. *lār* te halen, daar de beteekenis niet vaststaat en verwantschap met *laar* niet te bewijzen valt.

2. Onzeker is eveneens de lat. uitdrukking *de unoquoque lare* (oorkonde te Quedlinburg, a^o 1134, bij SCHRÖDER, t. a. p. 132), door SCHRÖDER opgevat als germ. *lār* en beteekenende een onderdeel van de *pascua* (weilanden) in denzelfden passus genoemd. De historicus P. J. MEIER (zie *Anz. f. d. Altert.*, 53, 83), is eerder geneigd met DUCANGE lat. *lar* hier en elders door « haardstede » te vertalen. De *Lares* zijn welbekende haardgodheden, evenals de Penaten, en het gebruik van zulk een geleerd woord kan toch in eene oorkonde uit de XIIe eeuw niet bevreemden.

3. Ohd. *gilari* — quantiteit van de *a* onzeker; wegens de afwezigheid vanumlaut misschien *ā* — is alleen bij Otrid in gebruik en beteekent woning. Zoo Otr. I, 11, 11

altgilari, Heimat, oude woonplaats (Luc. 2, 3); IV, 9, 10, *uns duat ein man gilari* « verleent iemand ons gastvrijheid » (cf. Luc. 22, 12); IV, 15, 7 en V, 23, 2 slaan op de vele woningen in het huis des Vaders (Jo. 14, 2). Is *gilari* met ons woord *lār* in plaatsnamen verwant? Men kan het met SCHNETZ (blz. 23 en passim) betwijfelen. Alles wijst er op dat *laar* is eene « natuurlijke » plaats, niet eene woning van menschen. Zou de humanist OTFRID onder invloed van lat. *lar*, *Lares*, aan een ohd. woord dat hij kende, maar niet goed meer verstond, eene beteekenis gegeven hebben die het niet bezat en nooit bezeten had? De onderstelling is niet *a priori* te verwerpen, want er zijn aanwijzingen meer dat OTFRID zijne moedertaal hier en daar geweld heeft aangedaan. In elk geval is uit de voorbeelden van OTFRID geen bewijs te halen tegen de juistheid van onze verklaring uit *lezen*: *gilari* kan zeer goed een geheel ander woord geweest zijn.

4. De voorbeelden van *laer*, *laar* in het *Middelnederlandsch Woordenboek* en in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* zijn niet in tegenspraak met onze stelling. Zoo (VERDAM s. v. *laer*): Henrije van den Laer hout (= houdt)... dat Laer mit enen waer in Dalmeshout... (dus samenhang tusschen hout, bosch en laer); *paludem illam que vulgariter lare nuncupatur...*; samenstellingen *laerbroec* en *Laervelt...*; « soo wie van binnen dorps met opsetten wille (met opzet) henne beesten stouwen in eenighe laeren, daer sy niet kommen en moghen, sal den schutter moghen schutten ». Weer komt hier te pas eene opmerking van SCHNETZ, dat in de middeleeuwen naast de *Grasweide* ook en voornamelijk de *Waldweide* bestond, namelijk het mesten van zwijnen in bosschen (t. a. p. blz. 41). Bosschen en bijgevolg *laren*, d. w. z. het gedeelte van het bosch waar iedereen hout hakken of ten minste op-

rapen mocht, moesten tegen de schade door vee aangericht beveiligd worden.

Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, VIII, 1 (bewerkt door J. HEINSIUS) heeft op *Laar* (1), col. 853 de volgende voorbeelden. « Niemand sal in den bus... (zie hierboven, blz. 42); Leem halen noch graven... op de vroent oft eenighe laren; 't Laar, een veldt op een vierendeel myls van Antwerpen geleeghen;... gelegen tusschen de oude Traa en het Laer gemijnt...; (... in het Gorteler bosch)... in dat gedeelte, hetwelk onder den naam in het laer... bekend is. » Verder onder 2° Open plein in een dorp. In een deel van Z. Nederl. « U vermaert Clooster... op het Laer ghebouwt; Veel dorpen hebben een laar; hij woont op 't Laar ». Wat de laatst aangegeven beteekenis betreft, moet ik nadrukkelijk opmerken dat het bestaan daarvan me alles behalve bewezen voorkomt. Vele dorpen hebben een open plein dat « Het Laar » (eigennaam) heet, maar ik betwijfel ten zeerste dat iemand ooit, in Z. Nederland of elders, het woord « laar » *thans* als soortnaam gebruikt. Het is hetzelfde geval als met *Biest*, waarvan KILJAAN reeds een soortnaam maakt (area platea spatiosa... zie O. G. N. 81): dat is schoolmeesterwijsheid, leekenetymologie, zonder waarde voor het vaststellen van de oorspronkelijke beteekenis van het woord.

Eindelijk moet nog vermeld worden de beteekenis « Boomgaard van eiken en beuken in een gehucht of dorp », die volgens CORNELIUS LIXA in de Meierij van den Bosch bekend zou zijn voor *laar*. Het woord is echter weinig in gebruik (zie NAVORSCHER, 1874, blz. 417, 468, SCHNETZ t. a. p. 49). Weer kan men aangaande de juistheid van het hier meegedeelde sceptisch zijn: in elk geval klopt deze beteekenis volkomen met onze theorie.

[Eerst nadat het bovenstaande naar den drukker gegaan was, heb ik kennis gekregen van de nieuwe studie van

SCHNETZ, *Stand des Lar-Problems* (Z. f. Ortsn. Forsch., VIII, 123-138). Het verheugt me vast te stellen dat we het op verschillende punten eens zijn : *de unoquoque lare*, lat. *lar*, niet germ. woord ; mogelijke lat. invloed bij Otfrid in het gebruik van *gilari* ; verwerpen van een suffix *-ari* in plaatsnamen met collectieve beteekenis. Ook heeft SCHNETZ nu duidelijk ingezien dat plaatsnamen als *Kerselaar* niet collectief op te vatten zijn. Waar echter *lär-* als ablautsvorm naast *lār* verklaard wordt, kan ik hem onmogelijk volgen, daar zoo 'n hypothese verwantschap met *lezen* uitsluit. In de weinige gevallen waar *läri* werkelijk oud is, zal men wel met SCHÖDER verwarring met een ander suffix moeten aannemen (*-wari-*, bewoner van?).

TROIS LEÇONS SUR L'HISTOIRE DU NÉERLANDAIS D'APRÈS LES NOMS DE LIEU.

Résumé.

I. L'élément anglais. — Les colonies « saxonnnes » du Boulonnais et d'une partie de la Flandre (42 noms en *-thun*, *-(h)on*, etc. : *Albinthon*, *Alincthun*, *Baincthun*, etc., entre Boulogne et S. Omer ; *Warneton* en Belgique) portent des noms que l'on a rapprochés depuis longtemps des appellations en *-ton* de l'Angleterre (*Allington*, *Bainton*, etc.). Il a existé un *litus Saxonicum* sur la côte française et en face également, en Angleterre, entre Douvres et Landsend. Au point de vue linguistique, il y a non seulement ressemblance, mais même identité entre les deux séries toponymiques, si bien que, quant à la langue, les « Saxons » du Boulonnais doivent être tenus pour Anglais. Leur idiome a de longue date disparu de la région pour faire

place au flamand, auquel s'est substitué assez récemment le français. Mais les dialectes occidentaux du néerlandais (west-flamand) doivent sans doute à cet anglais du continent une partie des « inguéonismes » (particularités anglo-frisonnes, étrangères aux parlers franciques), qui les caractérisent et dont on retrouve la trace dans le néerlandais en général.

II. L'élément francique. — On peut considérer comme franciques les composés de *-zele* (salle, vaste demeure, grange ou étable). Le type *Mortsel* remonte à **mort-*, gravier, gravats, + *zele*. Est également francique *heem, hem*, qui s'emploie principalement comme collectif et vaut le lat. médiéval *villa*, (grande) exploitation agricole. Le mot n'est pas exclusivement francique, car *-ingaham, -ingham* est fréquent dans la toponymie anglo-saxonne. *Apa*, eau, nom de nombreux ruisseaux, se retrouve entre autres dans *Helpe (la Hulpe)* « l'eau claire ». *Lār*, de la racine de *lezen*, recueillir, est l'endroit de la forêt où l'on ramasse ou coupe du bois (all. *Holzlese*) et correspond exactement au slave *lēsŭ*, bois. Beaucoup de noms flamands, mais aussi wallons contiennent *lār* : *Baulers, Bonlez, Bellaire, Limerlé, Mellier, Rollé, Anlier, Longlir* ... Un cas analogue est celui des dérivés de *hōi* : flam. *Hoeilaart, Ooike* (de *Hoica*, Xe s.), wall. *Huy, Houille, Hoyoux, Houyet*. L'origine est probablement germanique mais le sens reste incertain. La toponymie germanique du pays wallon (*Herstal, Her-malle, etc.*, noms en *-lār*, en *-apa*, dérivés de *hōi*) s'expliquera, non par une colonisation comme en Flandre, mais par une pénétration surtout militaire : concentrations de troupes, établissement de postes le long des voies de communication, etc.

III. L'élément frison. — Même dans le Brabant septentrional et la province d'Anvers qui sont occupés

par les Saliens dès le milieu du IVe siècle, H. POTTMEYER a reconnu des traces nombreuses d' « inguénismes » dans la toponymie, principalement le long des voies navigables. La chose s'explique par l'influence des Frisons, qui étaient à l'époque franque, antérieurement aux Normands, les principaux commerçants et navigateurs de nos pays. Dès la même date, l'on doit supposer une puissante action des dialectes franciques du sud sur les régions frisonnes ou semi-frisonnes de Zélande, Hollande et Utrecht. Le caractère mixte du néerlandais, dont l'aspect général est francique, mais qui contient aussi beaucoup d'inguénismes, tant au nord qu'au sud, est ainsi déjà fixé à une époque voisine de celle de Charlemagne.
